

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3, Zagreb

Diplomski rad

**Arheološka interpretacija željeznog doba Slavonije i Baranje u povijesnoj
perspektivi**

MARKO GAŠIĆ

Mentorica: Dr. sc. Rajna Šošić – Klindžić

Komentor: Dr. sc. Hrvoje Potrebica

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ SLAVONIJE I BARANJE	3
3.	RAZVOJ ARHEOLOŠKE INTERPRETACIJE U 19. I 20. ST.	5
4.	RAZVOJ ARHEOLOŠKE INTERPRETACIJE U HRVATSKOJ U 19. ST.	10
4.1.	Ivan Kukuljević Sakcinski	10
4.2.	Josip Brunšmid	13
5.	PROMJENA U ARHEOLOŠKOM RAZMIŠLJANJU POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA 15	
5.1.	Vera Vejvoda i Ivan Mirnik	16
5.2.	Nives Majnarić - Pandžić	18
6.	SUVREMENE TEORIJE O RAZVOJU ŽELJEZNOG DOBA U SLAVONIJI I BARANJI.....	22
6.1.	Požeška kotlina.....	22
6.2.	Batina.....	26
7.	ŽELJEZNO DOBA SLAVONIJE I BARANJE KROZ ISTRAŽIVANJA I RADOVE HRVOJA POTREBICE I MARKA DIZDARA	30
8.	PROBLEMATIKA ARHEOLOŠKE INTERPRETACIJE.....	34
8.1.	Problematika definiranje identiteta.....	34
8.2.	Problematika antičkih pisanih izvora i etnosa 'Kelti'.....	37
8.3.	Problematika korištenja pojma 'etnicitet'- primjer Skordiska.....	39
8.4.	Interpretacija željeznog doba na susjednim prostorima.....	41
9.	ZAKLJUČAK	45
10.	POPIS IZVORA	48
11.	LITERATURA.....	49

1. UVOD

Željezno doba je vrijeme prapovijesti koje je definitivno najdinamičnije, vrijeme kada se dešavaju velike promijene na prostoru Europe pa tako i u našoj zemlji. Tema diplomske radnje jest arheološka interpretacija raznih domena željeznodobnih društava kroz povijesnu perspektivu i kako se kroz vrijeme pogled na neke određene znanstvene činjenice mijenjao i nadopunjavao ili se jednostavno odstupilo od njega. Područjakojima se bavi ovaj rad suSlavonija i Baranja i upravo su se ovdje događale značajne i korjenite promjene koje će se nastaviti i dalje kroz povijest kao i njihove interpretacije.

U poglavlju „Geografski smještaj Slavonije i Baranje“ uvodno ću reći nešto više o području veoma bogatom raznim resursima koji su primijećeni još kod najranijih poznatih žitelja ovih krajeva, kao i blagodati koja ova regija pruža. Uvijek su Slavonija i Baranje bile sjecište važnih komunikacijski i trgovačkih puteva stoga je ta regija arheološki veoma bogata, ali poprilično slabo zastupljena.

Poglavlje „Razvoj arheološke interpretacije u 19. i 20. stoljeću“ donosi nam stavove arheologa u 19. stoljeću i samo preispitivanje pogleda istih, nove pravce i struje znanstvenika u 20. stoljeću i razvijanje kritičkog razmišljanja kako bi se iz analiza raznih dijelova arheologije uspjelo dobiti što konkretnije i detaljnije podatke. Isto tako će biti spomena i o glavnim nositeljima tih pravaca u Europi. Konstruktivna prepiranja glavnih arheologa tadašnje Europe dovelasu do kompleksnijih shvaćanja same arheologije i kako nije to samo sakupljanje artefakata za punjenje privatnih zbirki.

U poglavlju „Razvoj arheološke interpretacije željeznog doba u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća“ opisat ću drugačije poglede i spoznaje ljudi koji su se bavili strukom u to vrijeme. 19. stoljeće je vrijeme promjene na političkoj sceni u Hrvatskoj i usporedno s time došlo je do nacionalnog zanosa i potrebe da se ljudi identificiraju preko povijesnih spomenika i arheoloških radova. Ključne osobe za napredovanje kontinentalne arheologije, a može se reći i sveopće u Hrvatskoj su Ivan Kukuljević Sakcinski i Josip Brunšmid koji će arheologiju kao znanost dovesti na još veću razinu tijekom svog radnog vijeka.

Veliki zamah arheologija doživljava poslije Drugog svjetskog rata u Europi, pa tako i u Hrvatskoj, gdje dolazi do otkrića mnogobrojnih važnih lokaliteta, a interpretacija istih je puno opširnija negoli je to bio slučaj prije. Može se reći kako je to vrijeme promjena u

razmišljanju, stavovi su puno slobodniji, a struka proživljava vrlo značajan preobražaj. Započinju intenzivnija arheološka istraživanja željeznog doba i dolazi do vrlo vrijednih saznanja i analiza od kojih su neke i danas aktualne, a neke su promijenjene. Zasigurno osobe koje su najzaslužnije za interpretaciju željeznog doba Slavonije i Baranje u vremenu poslije Drugog svjetskog rata su Vera Vejvoda koja zajedno s Ivanom Mirnikom radi prva sustavna istraživanja na području Požeške kotline, zatim Nives Majnarić – Pandžić koja je za mlađe željezno doba upravo ovog područja bila vrlo aktivna, a interpretacije su joj vrlo suvremene i prihvaćene do današnjih dana. Isto tako vrijedi spomenuti i Jovana Todorovića, beogradskog arheologa koji je život posvetio Skordiscima, a o njima je napravio i monografiju. Poglavlje „Promjena u arheološkom razmišljanju poslije Drugog svjetskog rata“ će objединiti upravo ove teme.

Poglavlje „Suvremene teorije o razvoju željeznog doba u Slavoniji i Baranji“ govori o današnjim saznanjima i značajnijim istraživanjima koja se vode upravo na tom području i kako se interpretacija pojedinih segmenata istih lokaliteta mijenja. Istraživanja Požeške kotline i lokaliteta Batine su najbolji dokaz tome. Metodologija istraživanja kao i pristupi, pa na kraju i završna interpretacija se mijenja kroz vrijeme jer se počelo s više parametara pristupati jednom problemu i težnja je prema tome da upravo saznanja koja netko iznese budu što egzaktnija i prihvatljivija.

U poglavlju „Željezno doba Slavonije i Baranje kroz istraživanja i radove Hrvoja Potrebice i Marka Dizdara“ fokus će biti upravo na ovoj dvojici značajnih arheologa, koji su za područje Slavonije i Baranje sigurno najupućeniji ako govorimo o željeznom dobu. U poglavlju će biti iznijeta neka njihova zapažanja i interpretacije koje pronalaze odjeka kako u Hrvatskoj, tako i u Europi na mnogobrojnim kongresima. I jedan i drugi su stručnjaci za svoja razdoblja, a to govori i mnoštvo radova koja su napravili tokom godina.

U poglavlju „Problematika arheološke interpretacije“ detaljnije ću opisati problematiku identificiranja prapovijesnih zajednica Europe. Dotaknut ću se kulturno-povijesnog pristupa i procesualne i postprocesualne arheologije koje su donijele promjene u arheološkoj interpretaciji. Spomenut ću problematiku krivog korištenja pojma 'etnicitet' i to ću objasniti na primjeru Kelta i Skordiska. Na kraju ću navesti arheološke interpretacije željeznog doba i zajednica na području Slovenije, Srbije i Transilvanije kao korisnu usporedbu s našim prostorom i interpretacijama.

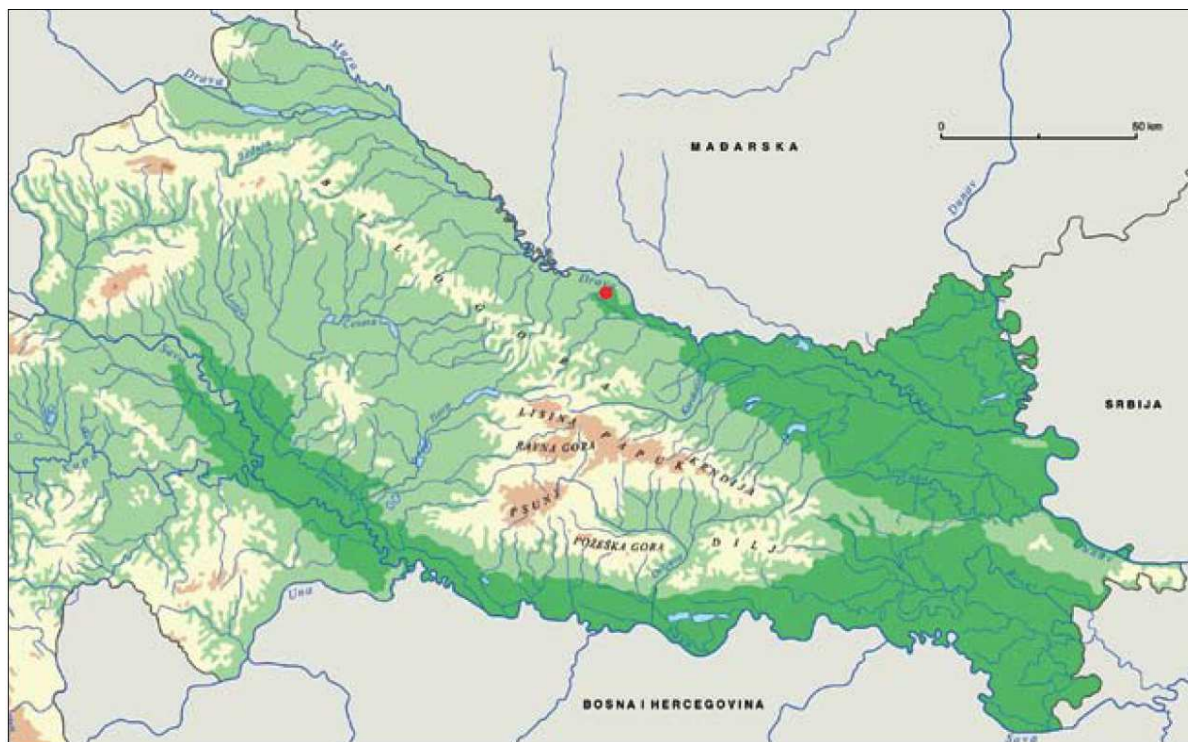
2. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ SLAVONIJE I BARANJE

Slavonija i Baranja su, geografski gledajući, smještene na vrlo povoljnom području gdje je klima umjereno kontinentalna i pogodna za razne vrste djelatnosti, poglavito stočarstvo i poljoprivredu. Za obje regije se smatra kako im prirodne granice čine rijeke odnosno da su smještene u međuriječju Drave, Save i Dunava. Prirodna granica između Slavonije i Baranje je rijeka Drava. Plodna zemlja, pogodna klima i velike rijeke oduvijek su bile važni faktori za naseljavanje zajednica na neko područje. Stoga ne čudi kako je upravo ovo područje naseljavano duži vremenski period od najranijih prapovijesnih vremena.

U vremenu željeznog doba prirodna su bogatstva žitelji ovih područja svakodnevno iskorištavali o čemu svjedoče mnogobrojni lokaliteti koji se pronalaze diljem istočne Hrvatske. Isto tako, okoliš ne treba promatrati iz današnje perspektive. Poznato je kako je u središnjoj Slavoniji bila gusta šuma hrasta koji je bio veoma kvalitetan za razne djelatnosti, a poglavito za gradnju nastambi, brodova i drugo. Na zapadu Slavonije se smjestilo i Slavonsko gorje s Psunjom, Papukom i Krndijom kao najvišim vrhovima. U podnožju spomenutih planina smjestila se Požeška kotlina koja će se prometnuti kao vrlo bogato područje gledajući iz arheološke perspektive. Ondje su pronađena gradinska naselja kao i veoma bogati kneževski grobovi čiji su nalazi veoma ekskluzivni i značajni. Sve te geografske pogodnosti su zasigurno utjecale na prosperitet i život zajednica. Dolina Save jedno je od najplodonosnijih područja jer su se kroz duža prapovijesna razdoblja, pa i kasnije ljudi ondje naseljavali (POTREBICA, 2003, 217). Zasigurno su glavne djelatnosti bile poljoprivreda i stočarstvo, a možda i riječna trgovina kao što je to slučaj i danas.

U Baranji, koja također obiluje prirodnim blagodatima, treba spomenuti batinsko područje koje se smjestilo uz obalu Dunava, glavnog trgovačkog pravca u željeznom dobu. Lokalitet Batina – Sredno nam isto tako svjedoči o gospodarskoj snazi spomenutih područja. Smatra se da je željeznodobna zajednica Batine bila u koraku sa srednjoeuropskim zajednicama, a to se vidi kroz materijalnu građu. Utjecaji halštatske kulture su se vrlo vjerojatno također spuštali južnije prema zajednicama ovog područja i to prateći Dunav i riječni promet. Period starijeg željeznog doba, kao i latenske kulture dokaz je bogatstva i stabilnosti zajednica i njihovih naselja na prostoru Slavonije i Baranje od kojih su neke

trgovačkim vezama izrasle u veoma respektabilne centre željeznog doba kao što je primjerice Kaptol.

Slika 1. Geografski smještaj Slavonije, Baranje i Srijema

(preuzeto iz: Dizdar, M. 2013: 10)

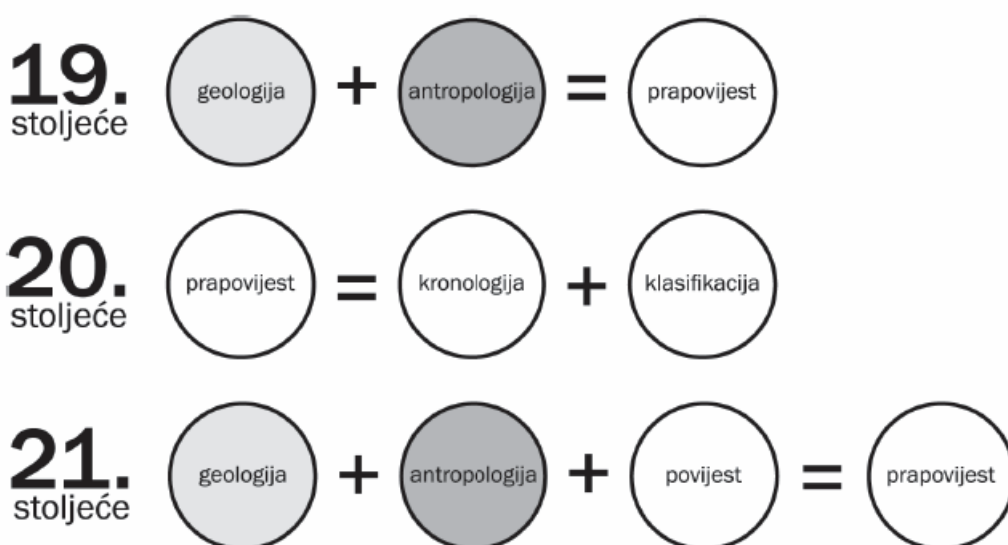
3. RAZVOJ ARHEOLOŠKE INTERPRETACIJE U 19. I 20. STOLJEĆU

Interpretacija u arheologiji završni je korak u sustavnom istraživanju lokaliteta ili davanja nekih konkretnih informacija uslijed pokretanja rasprava koje se tiču arheološke struke. Interpretacija mora biti nepristrana i danas se znanstvenici sve više okreću činjenici da se ona vrši na osnovu pronađenog materijala ili arhitekture. Pokušavaju se dati što egzaktniji podaci o materijalnoj kulturi i građenim strukturama iako u prošlosti nije bilo tako. U dosta slučajeva bile su iznesene romantičarske teorije koje nisu imale znanstvenog uporišta. Arheologija mora počivati na vrijednostima koje daju širu sliku stvari potkrepljenu s dokazima proizašlim s lokaliteta. Isto tako, arheologija kao znanstvena disciplina koja istražuje materijalne ostatke ljudske aktivnosti tijekom prošlosti, bazirana na nizu pretpostavki, je produkt modernosti, odnosno nastala je na temelju društvenih, političkih i kulturnih prilika zapadnoeuropskih društava u 17. st. Potrebno je istražiti problematiku povijesti arheologije koja će pomoći u razumijevanju današnje situacije i kako je došlo do toga (S. BABIĆ, 2014, 284).

Već se u 19. stoljeću javlja potreba za pojašnjenjem viđenja nekih novijih arheoloških i povijesnih saznanja. Zasigurno, u većini arheološke teorije i kulturno – povijesne discipline, provlači se ime Gordona Childea čiji je on nositelj, zatim procesualna arheologija čiji je najveći zagovornik Lewis Binford te na kraju suvremeni postprocesualni pravac čiji je najjači zagovornik Ian Hodder (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 8). Danas, kada se pokušava proniknuti u rad naših prethodnika, nastoji se doprijeti do srži ideje i procesa koji su doveli do određenog zaključka i taj dio je jednako bitan, ako ne i bitniji od samih rezultata radova. Zadatak je veoma težak jer ljudi su individualna bića i način interpretacije koji je autoru shvatljiv čitateljima možda neće biti. Ta činjenica se može primijeniti na sve čimbenike življenja. Vrlo je teško proniknuti u filozofiju življenja ljudi od prije nekoliko tisuća godina, pa i kasnije i ranije, ako će se sve svoditi na analizu materijalne građe koju posjedujemo, ali je taj način u većini slučajeva jedini koji imamo (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 9).

Spoznaja o našem planetu, njegovoj starosti i velikoj količini živućih organizama kojima su se bavili znanstvenici u prošlosti donosi zaključak kako čovjek nastanjuje Zemlju duži vremenski period i kako su uvjeti življenja bili uzrokovani mnogim promjenama većih ili manjih dimenzija, a to je situacija koja se događa i danas. Dolazi do shvaćanja kako pisani

izvori nisu jedini izvor informacija iz prošlosti. Materijalna građa se nije uzimala u obzir prilikom istraživanja nekih domena arheologije, te je bilo potrebno dosta vremena kako bi se uočilo da je veza između materijalne kulture i rekonstrukcije života drevnih zajednicaneminovna. S tim u vezi je najispravniji način stjecanje znanja o prošlosti i to čini elementaran dio arheološke struke (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 35). Upravo zbog toga dolazi do potrebe za uspostavljanjem kronologija i tipologija koje postaju osnova arheološkog rada i bez poznavanja istih se niti ne može poduzeti konkretno istraživanje. Prve kronologije nastaju kao predložak koji će se nadopunjavati i konstantno propitivati, a to se velikim dijelom i dogodilo nakon razvoja metode apsolutnog datiranja čiji razvoj nije svugdje bio isti (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 36). Tipologija i kronologija uvijek idu usporedno jedna s drugom. Kronologija se oslanja na karakteristične tipove nalaza pa je zato tipologija, do otkrića metoda apsolutnog datiranja, bila osnova za određivanje svake kronologije. U duhu 19. stoljeća smatralo se da se materijalna kultura pojedine zajednice u povijesti razvijala kao i čovječanstvo, od najjednostavnijih oblika prema složenijima što ne mora uvijek biti tako (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 38). Pitanje koje se uvijek prožimalo među znanstvenom zajednicom bilo je pitanje Kelta. Kako nije postojalo konkretno pravilo iznošenja teorija, znanstvenici su iznosili svakakve teze o njima od kojih su neke imale znanstvenu osnovu dok su druge bile totalni promašaj (primjer da su Kelti živjeli prije nekoliko tisuća godina). I danas ima puno upitnih teorija i interpretacija koje treba uzimati s oprezom, ali je kritičko razmišljanje na puno većoj razini nego što je bilo prije dvjestotinjak

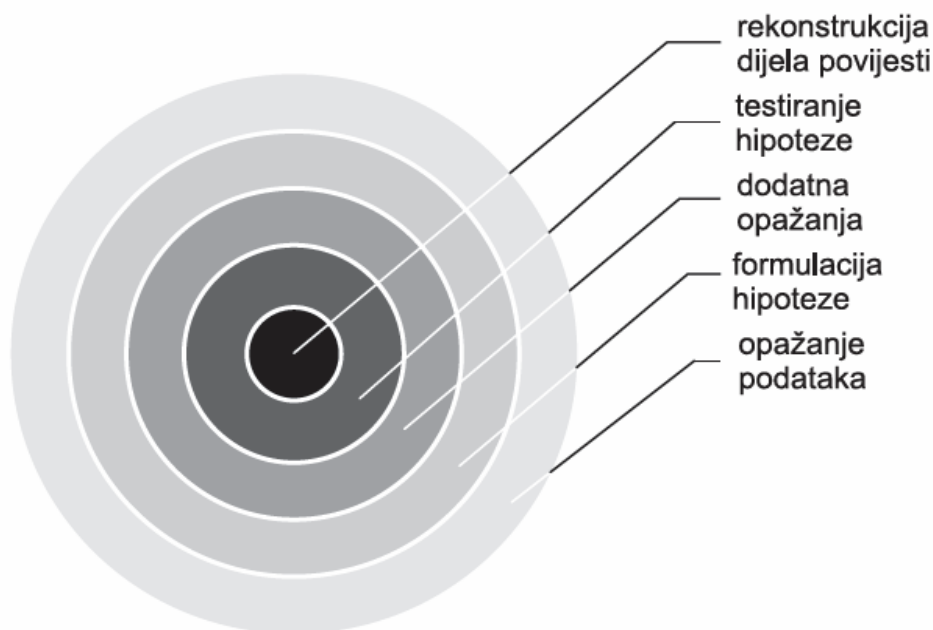

godina.

Slika 2. Interesi istraživanja arheologije kroz stoljeća (preuzeto iz: ŠošićKlindžić, R, 2015, 51)

Lewis Binford začetnik je procesualne arheologije te je tvrdio kako se građa treba razdvojiti na onu praktičnog i simboličkog značenja. Arheolog bi trebao ustanoviti koji je prvotni kontekst samog artefakta ako je to moguće u djelu neke kulturološke pojave. Procesualna arheologija je arheologija objašnjavanja. Pretpostavke odnosno hipoteze uslijed njihovog testiranja trebale bi prikazati neke određene obrasce ponašanja. U teoriji izgleda vrlo jasno, ali je praksa nešto sasvim drugo i na terenu se u dosta situacija pojedine stvari ne mogu protumačiti s potpunom sigurnošću i dolazi do nedostatka interpretacije (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 97-98).

Neko vrijeme nakon uspostavljanja pravca procesualne arheologije počinju se uočavati manjkavosti jer uopće nisu pronađene nikakve zakonitosti u vezi istraživanja. Znanstvenici shvaćaju da nije baš lako dobiti podatke o nekoj određenoj problematici na temelju materijalne građe. Mora se pronaći način kako spojiti materijalnu građu i životne procese i to znanstvenici dobivaju u vidu eksperimentalne arheologije i etnoarheologije. Ove discipline nemjerljivo pomažu u shvaćanju tekovina prošlih vremena (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 107-108). Vrlo vjerojatno uslijed velikih manjkavosti procesualne arheologije, dolazi do potrebe za novim pogledima i novim pravcima. Treba reći kako su se i procesualni i postprocesualni arheolozi i dalje držali ustaljene činjenice da je prisutnost zajedničkog identiteta automatski bio dokaz o pripadnicima iste kulture (KUZMANOVIĆ, Z, 2011, 599).

Sl. 6. Tijek istraživačkog procesa prema Lewisu Binfordu

Slika 3. Binfordova teorija o istraživačkom procesu

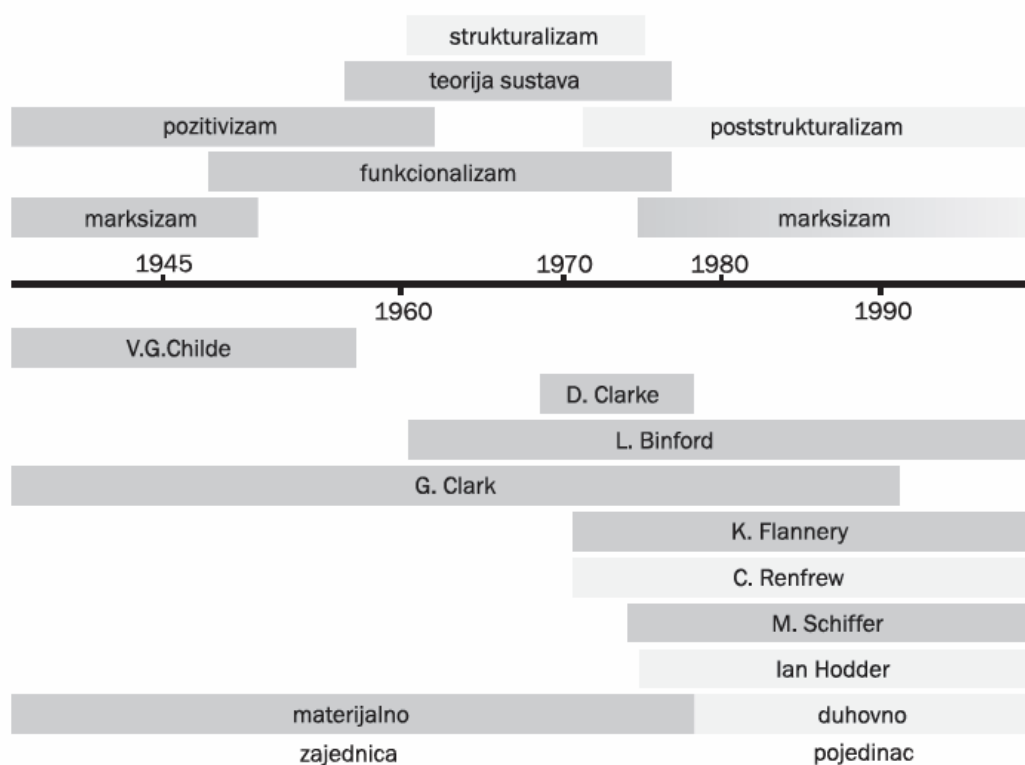
(preuzeto iz: Šošić Klindžić, R., 2015, 105)

Nova arheologija počinje se pojavljivati u 60-im godinama 20. stoljeća, a svoj vrhunac ima krajem 70-ih i u 80-im godinama. Najjači zamah ima u britanskoj i američkoj arheologiji. Prema kritičarima nova arheologija je uspjela samo u jednom pogledu, a to je uvođenje primjene znanstvenih metoda kao standarda arheoloških istraživanja. Jedna od većih mana bi mogla biti isključivost mnogih faktora, kao što je misao pojedinca. Javila se nova potreba da se umjesto funkcionalnog aspekta veća pozornost daje duhovnom aspektu te uloži pojedinca u kulturnim i društvenim promjenama kroz povijest (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 118). Naglasak u postprocesualnoj arheologiji je na proučavanju uma i simbolike ciljano istraživanih zajednica i na donošenju zaključaka o njihovom načinu života zajednica i načinima preživljavanja. U zadnjim desetljećima 20. st. dolazi i do sve većeg interesa za bavljenjem problemom kulturnog identiteta i povezivanja određenih etniciteta s materijalnom kulturom. Zaključak je bio kako su etnicitet i kulturni identitet dva potpuno različita fenomena i manifestiraju se od zajednice od zajednice. Ovi fenomeni su bili podložni bržim ili sporijim promjenama i materijalna kultura ne mora biti odraz neke zajednice kako su smatrale starije generacije arheologa (Z. KUZMANOVIĆ, 2011, 599).

Područje istočne i središnje Europe je u velikoj mjeri pod utjecajem njemačke arheološke škole, pa tako ni Hrvatska nije isključena iz tih procesa. Razlog tome bi mogao biti bliskost i

sama izobrazba prvih arheologa koji potječu s naših područja i na takav način nastavljaju širiti svoje znanje na mlađe generacije. Postprocesualna arheologija je arheologe naučila vrlo dobro kako i šta treba tražiti, na koji način im metodološki prići i koji je cilj konkretnog istraživanja (W. RAČZKOWSKI, 2011, 209– 210) Njemačka arheološka škola se zasniva na kulturno – povijesnom pristupu koji se zasniva na opservaciji cjelokupnog lokaliteta i stavljanja predmeta u zajednički kontekst kako bi se dobila šira slika. Interpretacija se formira nakon što su svi parametri određenog lokaliteta zadovoljeni, a ukoliko neki nisu, nastoji se nadoći na odgovor uslijed mnogobrojnih metoda analiziranja koje nam arheologija pruža zahvaljujući povezanosti s drugim znanstvenim disciplinama.

Arheologija je izvor ključnih podataka koji se odnose na opstojnost ljudskih zajednica. Interpretacija prošlosti može se promatrati iz različitih perspektiva, a one se mogu vrednovati jedino ako su popraćene materijalnim dokazima. Međutim, materijalni dokazi u arheologiji imaju određen opseg informacija i preko njih se ne može saznati sve, već se saznaje samo dio informacija od kojih slažemo priču za završnu interpretaciju. Kako bi se dobili što kvalitetniji podaci, moraju se primjenjivati sofisticirani modeli i opsežnija istraživanja, a 21. stoljeće je vrijeme kada je to moguće napraviti uz svu tehniku i tehnologiju na našoj strani (R. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, 2015, 148).

Slika 4. Vremenska lenta druge polovice 20. st. s istaknutim pravcima i osobama/istraživačima (preuzeto iz: ŠošićKlindžić, R. 2015, 11)

4. RAZVOJ ARHEOLOŠKE INTERPRETACIJE U HRVATSKOJ U 19. ST.

Razvoj arheološke znanosti u Hrvatskoj se počinje razvijati u drugoj polovici 19. stoljeća, iako je to još bilo na početnim temeljima za razliku od Europe. To je bilo vrijeme političkih previranja i traženja nacionalnog identiteta ili dokaza kojima se isti potvrđuje. Posljedica toga je bilo jačanje nacionalne arheologije i jačanje usmjerenosti prema povijesti. Javlja se pojačani interes za istraživanjem prošlosti i želja za očuvanjem kulturne baštine. Upravo se ova ideja koja je poniknula iz gradskih sredina širi dalje. 80-ih godina 19. stoljeća počinje se organizirati mreža tzv. muzejskih povjerenika, arheologa – amatera, čiji je zadatak bio sakupljanje arheološkog materijala i bilježenje topografskih podataka. Područje na kojem je ovaj sustav najbolje prakticirao je upravo područje Slavonije i Srijema (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1962, 3). Nekoliko značajnih figura je zasigurno pomoglo u razvoju arheološke interpretacije, a u ovome radu će biti nešto više riječi o dva najistaknutija znanstvenika 19. i početka 20. stoljeća, a to su Ivan Kukuljević Sakcinski i Josip Brunšmid.

4.1. Ivan Kukuljević Sakcinski

Ivan Kukuljević Sakcinski je bio osnivač i predsjednik Društva za Jugoslavensku povjesnicu i starine koje je osnovano 1850. godine i djelovalo je sve do 1878. godine. Iz njega proizlazi Hrvatsko arheološko društvo. Glavni ciljevi novonastale organizacije bili su sakupljanje, otkrivanje, istraživanje i očuvanje kulturne baštine. Kukuljević Sakcinski 1850. godine pokreće časopis „*Arkiv za povjesnicu*“ koji neredovito izlazi do 1875. godine, a upravo je on bio jedini urednik i autor velikog broja članaka. Baš jedan od tih članaka se bavio materijalnom i nematerijalnom kulturnom baštinom. Promjena u načinu rada Društva i naglasak na prikupljanje i inventarizaciju značilo je veliki korak u odnosu na raniju generaciju iliraca, jer se pokušavalo doći do egzaktnih dokaza o pisanju nacionalne povijesti (Z. JURIĆ – D. VRANEŠEVIĆ, 2011, 23-24). Društvo je sve pronađene predmete doniralo Narodnom muzeju u Zagrebu, a zbirka se kroz vrijeme sve više povećavala zaslugama Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Mijata Sabljara i Ljudevita Vukotinovića. Povjerenici na terenu su bili članovi Društva i izvještavali su o kulturnoj baštini i kako se postupa s istom. Svojim radom i zalaganjem su udarili temelje organizirane službe zaštite. Kukuljević Sakcinski je bio dio bogatih plemićkih obitelji na području Hrvatske, ali je zbog nekoliko loših poslovnih odluka znatno osiromašio. Međutim, kao pomoć kroz sponzorstvo mu uskaču J.J. Strossmayer, Franjo Rački i Antun Mažuranić i Kukuljević Sakcinski objavljuje sabrane povijesne građe u zbornicima i zbirkama radova nazvan „*Conspectus*“. On je u svojoj znanstvenoj karijeri izdao mnoštvo značajnih djela vezanih za hrvatsku kulturnu baštinu među kojima je i djelo „*Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah javnih i privatnih zgrada u Hrvatskoj Slavoniji*“, dragocjena zbirka epigrafskih spomenika (M. KURELAC, 1994, 105). Objavio je i niz znanstvenih radova s putovanja tijekom godina u kojima je opisao arhivske fondove i donio popise važnih rukopisa, vrlo značajnih za hrvatsku povijest.

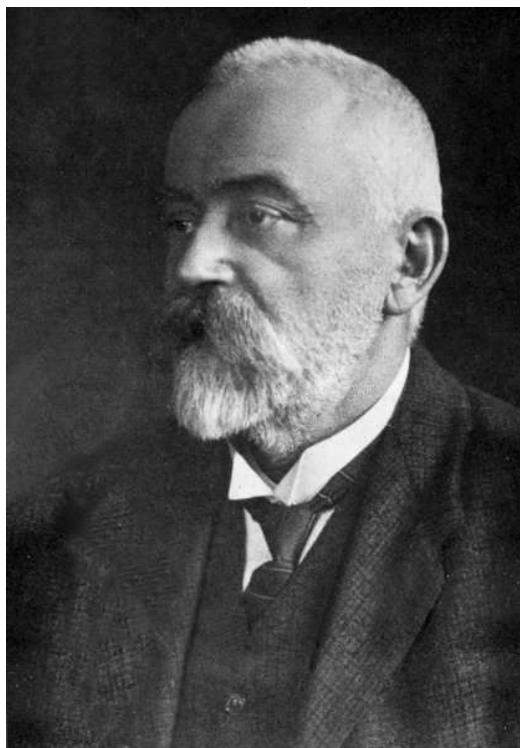
Slika 5. Ivan Kukuljević Sakcinski (preuzeto iz: Smičiklas, T., 1892., u: Jurić, Z., Vranešević, D., 2012, 24)

Pred sam kraj djelovanja Društva objavljen je „*Naputak kako se imadu istraživati, sakupljati i čuvati starine u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji*“ u kojemu su se nalazili prijedlozi za očuvanje spomenika. Isto tako izlazi i „*Promemoria o starinah u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji izradjedružtvom za poviest i starine Jugoslavenah u Zagrebu*“ kataloški prikaz starina. Oba djela namijenjena su institucijama državne uprave (Z. JURIĆ – D. VRANEŠEVIĆ, 2011, 24). Kukuljević je sve pomno bilježio, posebice ako je riječ o građevinama za koje nema spomena u povijesnim izvorima. Nije se ograničio samo na povijest i povijest umjetnosti u analiziranju kulturne baštine, već se vide i konture konzervatorskog pristupa prema kulturnoj baštini (Z. JURIĆ – D. VRANEŠEVIĆ, 2011, 25).

Kukuljevića je zanimao široki interdisciplinarni pristup prošlosti i različite domene društva u najširem smislu. Imao je u planu objavu velike monografije „*Povijesni opis Hrvatske, Slavonije i Srijema sa svima gradovi, manastiri, crkvami, starinama i ostalim znamenitostimi*“, ali ta monografija nikada nije ugledala svjetlo dana (M. KURELAC, 1994, 106).

4.2. Josip Brunšmid

Josip Brunšmid druga je veoma važna osoba u razvoju hrvatske arheologije i ujedno i prvi školovani arheolog u Hrvatskoj. Upravo kroz njegov znanstveni vijek se arheologija promiče kao ozbiljna znanstvena disciplina sa svim zakonitostima i metodološkim značajkama.

Slika 6. Josip Brunšmid¹

Najveći je dio svoje karijere proveo istraživajući Slavoniju i Srijem. Kako tada nisu postojali nikakvi sustavno istraživani tereni, većina nalaza se dobivala dojavama poljoprivrednika koji su na svojim posjedima pronalazili arheološke artefakte te se tek onda izlazilo na teren da se ustanovi o čemu se radi. Muzej je vrlo često otkupljivao nalaze od privatnih osoba na čijim su zemljištima pronađeni artefakti, pa tako i Brunšmid spominje kako je izvjesni Nikomed Vlašić pronašao nalaze na svojoj zemlji, a njih otkupljuje muzej grada Vukovara (J. BRUNŠMID, 1902, 68).

Najveći problem takvog pribavljanja materijala je gubitak konteksta nalaza i nepovratno uništenje samog lokaliteta. Josip Brunšmid se bavio prapovijesnim razdobljima, a ponajviše željeznim dobom. Isto tako se, po dojavi vlasnika zemlje, saznalo da se u Srijemskoj Mitrovici

¹Preuzeto sa web stranice: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9843>, 01.09.2018., 15:39

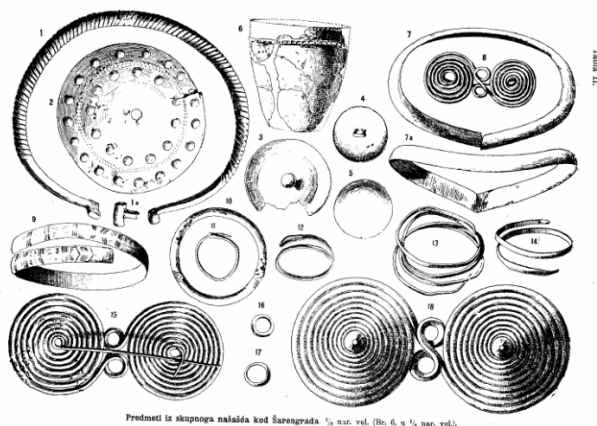
nalazi moguća latenskanekropola, te se ispostavilo se da je tako jer se sam uvjerio u to otišavši na teren izvidjeti situaciju (J. BRUNŠMID, 1902, 73-76). Kasnije će tamo biti otkriveni poznati zlatni nakit iz Srijemske Mitrovice datiran u kasni laten.

Brunšmid napominje kako se arheološkom strukom relativno kasno počelo baviti u Hrvatskoj i da su druge europske zemlje već poprilično bile ispred nas i kako je dobro da se sa razine sakupljanja i interpretiranja počne razvijati složenija priča jer arheologija je nešto puno dublje od same sakupljačke djelatnosti (J. BRUNŠMID, 1888, 5). 1870. god. započinje izdavanje „*Vjesnika Hrvatskog arheološkog društva*“ (prvotni naziv: *Viestnik Narodnoga Zemaljskoga Muzeja u Zagrebu*) i u njega se počinju uvrštavati podaci o sakupljačkoj djelatnosti muzejskih povjerenika. Podaci su veoma značajni, jer postoji uvid u topografske cjeline za koje se prije nije ni znalo. Josip Brunšmid na mjesto glavnog urednika ovog časopisa dolazi 1895. god. Za vrijeme njegovog uredništva časopis poprima znanstveno organizirane temelje u sklopu čuvanja i sakupljanja arheološke građe. Prva stručna i znanstvena arheološka iskopavanja mlađih željeznodobnih lokaliteta izvršena su upravo na Brunšmidovu inicijativu i uz njegovu potporu (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1962, 4).

U Brunšmidovo vrijeme je u Arheološki muzej u Zagrebu pristigao vrlo značajan broj nalaza iz vremena kasnog starijeg željeznog doba, ali se pred samu latenizaciju južnapanonske kulture, o značajkama samog života 5. i 4. st. pr. Kr. znalo vrlo malo (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 2006, 133).

Brunšmid je najzaslužniji za pronalazak velike željeznodobne ostave Šarengrad gdje su se nalazi pojavili na površini nakon dubokog oranja. Upravo o toj temi je i napisao članak naziva „*Prehistorijski predmeti željeznog doba iz Šarengrada u srijemskoj županiji*“. U istome se članku donosi i viđenje pojave željeznog doba u Europi i šire. Znanstvena je zajednica tada smatrala kako je poznavanje o željeznim rudama u Grčkoj i Italiji došlo sa sjevera Europe, da su Grci i Iliri koji su boravili na sjeveru Balkanskog poluotoka imali nerazvijenu bronzanodobnu kulturu te da su upadom Skita u Europu oko 1200. god. pr. Kr. oni došli u doticaj sa željezom. U svom prostoru življenja razvijaju europski stil halštatske kulture. Prema tome stariji znanstvenici su smatrali kako se željezno doba razvija u sjevernim predjelima Balkanskog poluotoka i kako je ono starije od onih u Grčkoj i Italiji, te da bi se Ilire trebalo promatrati kao nositelje halštatske kulture koja je prodrla kroz cijeli Balkan i Apeninski poluotok (J. BRUNŠMID, 1900, 59-62). Današnje spoznaje o željeznom dobu su daleko naprednije i drugačije od takvih s početka 20. stoljeća, ali se zasigurno moralo krenuti s nekog mjesta i s nekim hipotezama pojave željeznog doba. Isto se tako zna da teorija o

Skitima kao narodu koji je upao u Europu i nametnuo svoju kulturu uopće nije znanstveno utemeljena i da je odbačena kod velike većine znanstvenika.

Slika 7. Skup nalaza iz Šarengrada (preuzeto iz: Brunšmid, J., 1900, tabla II)

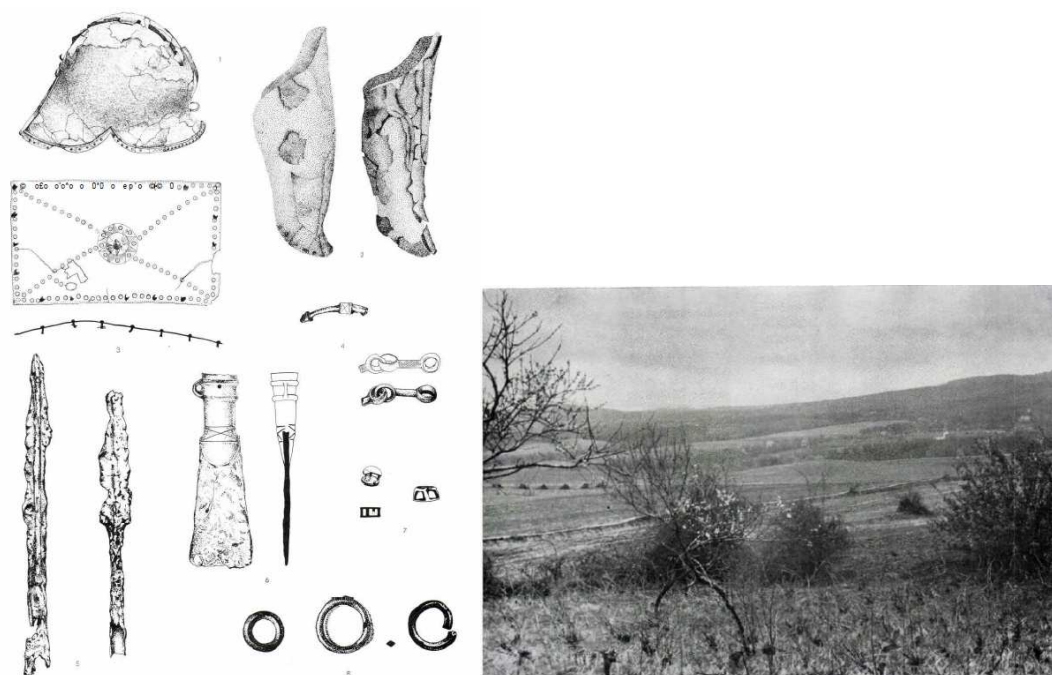
5. PROMJENA U ARHEOLOŠKOM RAZMIŠLJANJU POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Promjene koje u arheologiji donosi vrijeme poslije Drugog svjetskog rata za razliku od vremena prije njega su veoma važne i korjenite. Više se posvećuje pažnja samom kontekstu nalaza, prati se i okoliš u kojemu je neka zajednica obitavala i pokušava se generalno rekonstruirati vrijeme kada je određena zajednica živjela. Upravo iz tog vremena izniču neki

od naših najkvalitetnijih arheologa koji svojim radom, znanjem i zalaganjem uspijevaju vratiti Hrvatsku na arheološku kartu kamo ona i pripada, a pogotovo Slavoniju i Baranju gdje počinju neka važna sustavna istraživanja iz kojih će se izvući podaci koji će promijeniti dotadašnje razmišljanje o pojedinim problemima.

5.1. Vera Vejvoda i Ivan Mirnik

Vera Vejvoda i Ivan Mirnik su jedni od najzaslužnijih znanstvenika što se Kaptol kao takav počeo istraživati. Moderna istraživanja kreću 1965. god. Na nagovor akademika Andele Horvat, u Kaptol stiže ekipa iz Arheološkog muzeja u Zagrebu pod vodstvom Vere Vejvode i Ivana Mirnika. Počinju istraživati nekropolu Čemernicu u vidu zaštitnih iskopavanja jer su se tumuli postepeno uništavali uslijed poljoprivredne obrade zemljišta. Između 1965. i 1975. godine istraženo je 14 tumula, međutim, prave dimenzije nekropole se nikad neće moći točno procijeniti jer su određena područja koja su zahvaćena poljoprivredom nepovratno bila uništena (H. POTREBICA, 2002, 331). U tim istraživanjima otkriveno je mnoštvo značajnih nalaza sugerirajući na veliku važnost ovoga lokaliteta. Materijal s Kaptola je ulazio u niz stručnih rasprava, a pojavljivao se i u monografijama u zemlji i u svijetu. Dio materijala je prikazan i javnosti na nekoliko izložbi, a cjelokupnost nalaza se danas čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a dijelom je i izložen u stalnom postavu (H. POTREBICA, 2002, 331). Uočeni su tumuli, kako je pisala Vera Vejvoda, ali su bili razvučeni uslijed poljoprivrednih radova. Smatra isto tako da tumuli pripadaju gradini Gradac, a gradina kao takva je poprilično dobro očuvana. Na tzv. „Ruskom putu“ je ustanovljeno devet tumula od kojih su dva sondirana (V. VEJVODA, 1972, 156).

Slika 8. i 9. Bogati nalazi iz groba 1, tumula IV na Čemernici (preuzeto iz: Vejvoda, V., Mirnik, I., 1972, tabla I (desna slika) i tabla V (lijevo))

Vrlo važne interpretacije za vrijeme starijeg željeznog doba dali su Zdenko Vinski i Ksenija Vinski Gasparini. To je normalna pojava jer poslije Drugog svjetskog rata dolazi do velikog zaokreta u arheologiji, gdje znanstvenici testiraju različite teze u svim povijesnim i prapovijesnim razdobljima. U prvoj polovici 20. st. prevladavalo je mišljenje među znanstvenom zajednicom kako je ilirski kulturni krug obuhvaćao puno veći prostor nego što se danas zna. Interpretacija se temeljila na tome kako je na području balkanskog poluotoka bila zastupljena balkanska kulturna skupina, a da se halštatska kultura inkorporirala u ovu kulturnu pojavu samo u nekim elementima. Kasnijim istraživanjima je utvrđeno kako je halštatska kultura bila puno jača i veća nego se mislilo, a da je ilirski kulturni krug u svemu tome bio puno manje zastupljeniji (Z. VINSKI, K. VINSKI – GASPARINI, 1962, 265-266). Testiranje ove interpretacije je dovelo do situacije gdje se teza potpuno obrnula. Takvu situaciju možemo pripisati nedovoljnoj istraženosti i tome kako su se ponekad viđenja davala bez kvalitetnog znanstvenog uporišta potkrepljenog dokazima. Nove kulturne pojave i njihovi nosioci u međuriječju Drave, Save i Dunava su mogle dolaziti iz dva pravca. Prvi bi mogao biti istočno – alpsko gorje, a drugi bi mogao dolaziti iz smjera centralno – balkanskog gorskog i zapadno – balkanskog područja (Z. VINSKI, K. VINSKI – GASPARINI, 1962, 266). Arheološki materijal koji je tada istražen na bogatim halštatskim lokalitetima u Sloveniji

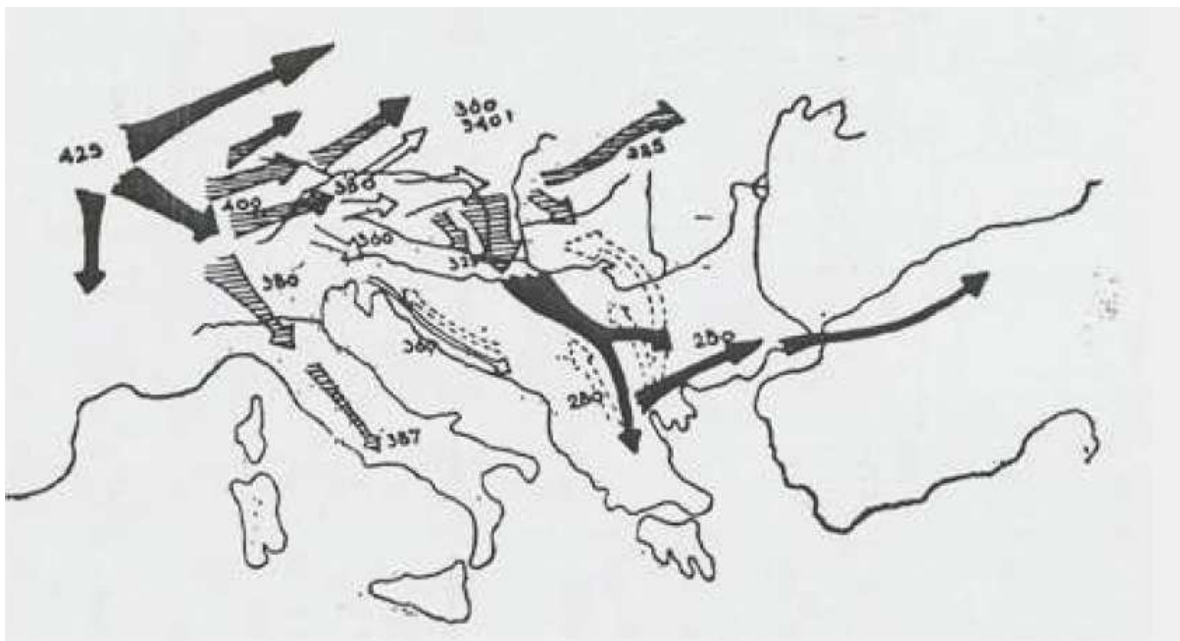
(Vače...) dokazao je kako bi se paralele mogle vući s područjem sjeverne Italije, a poglavito s eponimnim lokalitetom Hallstatt. U istočno alpskom području je jasno uočen ritus sahranjivanja pokojnika u grobnim tumulima s incineracijom u grobnim urnama (Z. VINSKI, K. VINSKI – GASPARINI, 1962, 267), što bi mogla biti autohtona komponenta tog područja jer ovakav način sahranjivanja je u puno većoj mjeri prisutan nego u susjednim područjima. Grobovi s incineracijom u grobnim tumulimasu dio pojave halštatskog kulturnog kruga u svim područjima na kojima je ta pojava posvjedočena te nema govora od autohtonom utjecaju, već o grobnim običajima koji postaju opće prihvaćeni među vladajućim elitama starijeg željeznog doba, pa i kasnije. Na području Slavonije i Baranje arheološka nalazišta pokazuju izvjesnu sličnost s transdanubijskim. Ekspanzija istočno – alpske halštatske kulture odvijala se u sličnim uvjetima, iako se kod nas mora uzeti u obzir i jaki utjecaji iz ilirskog kulturnog kruga (Z. VINSKI, K. VINSKI GASPARINI, 1962, 268).

5.2. Nives Majnarić - Pandžić

Nives Majnarić - Pandžić jedna je od glavnih aktera moderne arheologije u našoj zemlji i zasigurno jedna od najbitnijih arheologa prapovijesne arheologije kako u Hrvatskoj, tako i u regiji. Veliki dio svoje karijere je provela proučavajući brončano i željezno doba, a njezin glavni pravac bi se moglo reći da je mlađe željezno doba iliti latensko razdoblje. Za područje Slavonije i Baranje je veoma bitna jer je sudjelovala u mnogobrojnim istraživanjima direktno ili indirektno, a njezine interpretacije su nešto što se i danas uzima kao polazna točka mnogih istraživanja. Jedan od najznačajnijih radova je bio vezan upravo za period mlađeg željeznog doba i interpretira proces seobe Kelta na naše prostore i tvrdi kako se jedna migracija može pratiti tek nakon određenog vremena provedenog na nepoznatom području s nepoznatim žiteljima toga područja (N. MAJNARIĆ - PANDŽIĆ, 1962, 117), odnosno tek nakon što neko vrijeme određena zajednica koja je migrirala na neko područje se tamo i zadrži, možemo govoriti o migraciji. Kao i mnogi drugi znanstvenici, i ona se bavila pitanjem Kelta i nastajanjem Skordiska te sveopćom tematikom vezanom za taj dio epohe prapovijesti. Iako je jedna struja znanstvenika smatrala kako su Kelti na područje istočne Slavonije, Baranje i Srijema mogli doći već u 4. st. pr. Kr., ona kao i Jovan Todorović, o kojem će biti nešto više riječi kasnije, su tvrdili kako nema arheološkog uporišta za takvu tezu (N. MAJNARIĆ - PANDŽIĆ, 1962, 177). Postoje fibule određenog karaktera koje bi se mogle smatrati latenskim na nekropolama našeg područja, ali kako u vremenu 4. stoljeća nema popratnih

materijala za koje bi točno potvrdili da su latenskog karaktera, ne možemo s potpunom sigurnošću govoriti kako se ovdje radi o pripadnicima keltske zajednice. Prije bi bila činjenica ona da se ranolatenski predmeti koji su pronalazeni na nekropolama trebaju povezivati sa kasnohalštatskim periodom jer se kulture ne razvijaju linearno (N. MAJNARIĆ - PANDŽIĆ, 1962, 118). Na određena područja promjene dolaze ranije, a na neka kasnije. Kako ne bi dolazilo do problema s periodizacijom i kronologijom, povukla se paralela kako bi se trebala koristiti jedinstvena regionalna kronologija za lakše preciziranje neke pojave koje se možda ne pojavljuju u drugom području. Majnarić- Pandžić sugerira kako bi se za područje Podunavlja trebala koristiti dva kronološka sistema. Prvi bi bio švicarsko – njemački s polazišnom točkom u Reineckeovoj kronologiji, gdje su sve modifikacije temeljene na točnom promatranju materijala u vidu zatvorenih cjelina, pa je puno lakše i interpretirati u tom slučaju. Druga polazišna točka bi bila čehoslovačka škola koju je ustanovio J. Filip. Uglavnom se pridržavaju osnovnih metodoloških principa da se kronologija i interpretacija mora bazirati na točnim arheološkim tumačenjima. Zapažanja moraju proizlaziti iz arheoloških izvora, alisu često modificirana zbog geopolitičkih zbivanja iz vremena antičkih kroničara (N. MAJNARIĆ - PANDŽIĆ, 1962, 120). 60-ih godina 20. stoljeća smatralo se kako je najzapadnija granica Skordiska bio predio Slavenskog broda (N. MAJNARIĆ - PANDŽIĆ, 1962, 136), ali uslijed sadašnjih saznanja bi se ta granica mogla provlačiti i dalje prema zapadu.

O tematici mlađeg željeznog doba za područje jugoistočne Europe bavio se i Jovan Todorović, srpski arheolog koji je vodio istraživanje najveće nekropole mlađeg željeznog doba u ovom dijelu Europe -Karaburme. Napisao je i monografiju „*Skordisci*“ iz 1974. godine u kojoj daje svoje interpretacije prapovijesne epohe o kojoj se tada znalo vrlo malo ili ništa. Njegova temeljenja su se zasnivala na povijesnim izvorima i na materijalnu građu koja u pojedinim aspektima i nije bila dobro interpretirana, ali tada je to bilo činjenično stanje. Pripadao je struji znanstvenika koji su pokušali opovrgnuti staru teoriju o doseljavanju Kelta na područje Podunavlja.

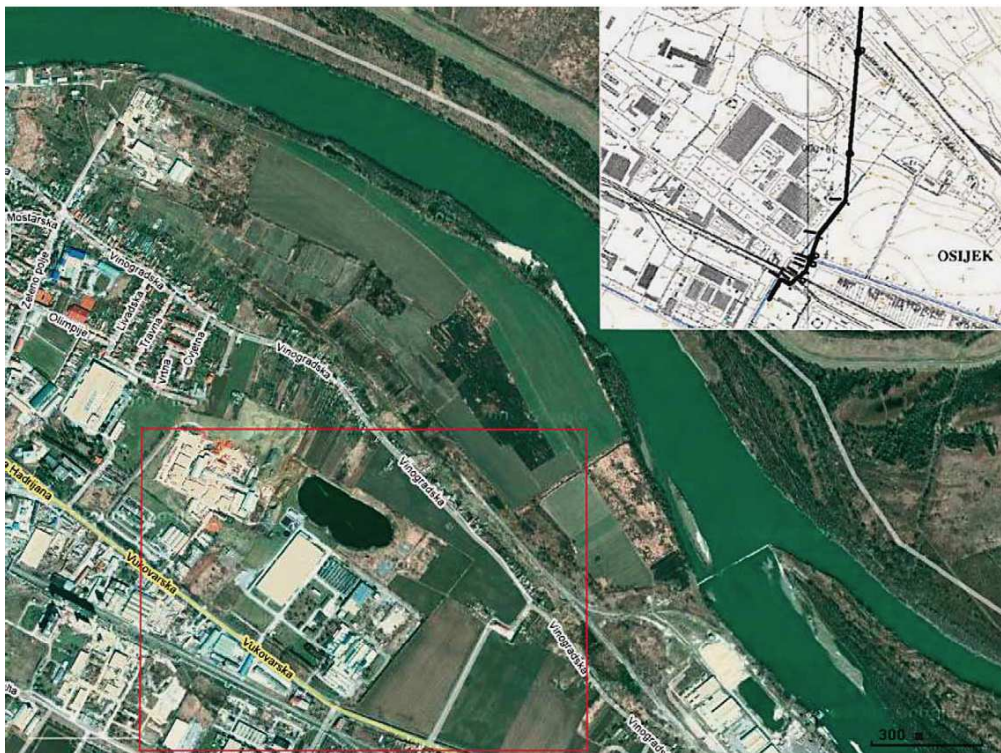
Slika 10. Smjerovi prodora Kelta prema JI Europi (prema: Todorović, J., preuzeto iz: Minichreiter, K., 1987, 80)

Uvriježeno je mišljenje bilo da su Kelti u velikim grupacijama ljudi došli na ovo područje i pokorili svo zatečeno stanovništvo koje se tamo zateklo. Teze za koje se borila nova generacija arheologa je bila kako nema govora o velikim grupama ljudi već se ovdje radi o manjim grupama, plaćeničkim vojskama, ženidbenim vezama ili naseljavanju ljudi uslijed trgovine koji su stvorili zajednicu na čijem čelu je bila keltska elita, a domorodačko stanovništvo se prilagodilo keltskim običajima i kulturi (TODOROVIĆ, J. 1974, 22 i dalje). On se isto tako dotiče i najveće latenske nekropole na području istočne Slavonije u Osijeku, Ciglana – Zeleno polje i neke aspekte nekropole uspoređuje s Karaburmom. Treba napomenuti kako spominje i ostale do tada poznate lokalitete mlađeg željeznog doba istočne Slavonije, Baranje i Srijema.

Lokalitet Osijek Ciglana – Zeleno polje je vrlo dobro poznati lokalitet u arheološkoj literaturi. U razdoblju od 1953. – 1966. god. se na tom potezu eksploatirala glina za potrebe obližnje ciglane i upravo u tom periodu je otkrivena nekropola. Bila su prisutna dva ritusa pokapanja, incineracija kojih je bilo četiri groba, a ostalo su bili skeletni ukopi. Velika je žalost u tome što su grobovi iskopani vrlo nestručno uz povremeni arheološki nadzor i bez adekvatne arheološke dokumentacije pa je dosta toga nepoznato i izgubljeno (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N. 1962,7) .

grada iz 18. st. (J. ŠIMIĆ, 2010, 85).

SKELAC, 2008. 386).

Slika 11. Položaj lokaliteta Ciglana – Zeleno polje u Osijeku (preuzeto iz: Drnić, I., Skelac, G., 2008, 386)

6. SUVREMENE TEORIJE O RAZVOJU ŽELJEZNOG DOBA U SLAVONIJI I BARANJI

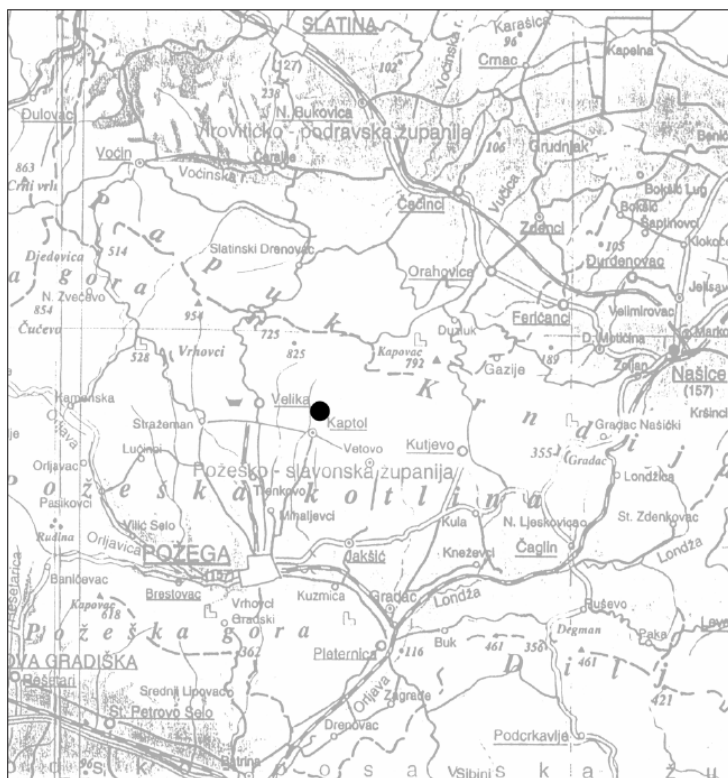
Tijekom stoljeća stvarale su se razne interpretacije željeznog doba na području Slavonije, Baranje i Srijema. Novijim istraživanjima i strujama znanstvenika u današnje vrijeme se puno više zna nego prije nekoliko desetljeća. Izdvaja se više sredstava za sustavno istraživanje pojedinih lokaliteta kako bi se dobila potpunija slika o samom životu zajednica u vremenu cjelokupnog željeznog doba. Zasigurno jedno od važnijih područja koja se istražuju, a imaju veze sa željeznim dobom su Požeška kotlina s bogatim arheološkim blagom Kaptolom kao i lokalitet Batina u Baranji koji se odnedavno iskopava, ali ima predispozicije da isto tako postane vrlo važan lokalitet iz kojeg bi se moglo iščitati nešto više podataka o željeznom dobu Baranje, pa tako i Hrvatske.

6.1. Požeška kotlina

Prostor u kojem se nalazi ovaj kraj veoma je bogat prirodnim bogatstvima i Slavonskim gorjem s planinama Papukom, Psunjem i Krndijom, glavnim točkama u tom području. Podno njih se smjestila Požeška kotlina. Dokaz da je pogodno područje za život su mnogobrojni lokaliteti iz različitih vremenskih razdoblja. O Požeškoj kotlini kao kulturnome blagu već se počelo govoriti u drugoj polovici 19. st. kada nastaju podaci o arheološkim materijalima. Kutjevački vlastelin Milan Turković imao je respektabilnu privatnu zbirku nalaza, a i amaterski se bavio arheologijom te je iskopavao taj kraj. Zabilježio je sveukupno 18 lokaliteta iz više vremenskih razdoblja, a među njima je bio i lokalitet Kaptol (V. VEJVODA, I. MIRNIK, 1972, 183). Njegova zbirka je, nažalost, uništena u požaru koji je zahvatio dvorac. Tamo su se sigurno nalazili i prvi nalazi s Kaptola (H. POTREBICA, 2002, 331).

Tijekom starijeg željeznog doba u Požeškoj kotlini postojala je mreža manjih i većih naselja koja su bila povezana u sustav s nekoliko važnih središta. Manja su se naselja u većini slučajeva nalazila na ravnijim predjelima, a veća i bitnija na višim pozicijama radi kontrole. Kaptol je zasigurno bio veoma važno središte, ali ne i jedino, i sigurno je širio utjecaj i van granica Požeške kotline. Nadalje, na ovom području također ima zanimljivih lokaliteta koji bi u budućnosti mogli dati značajan doprinos u shvaćanju perioda u kojem još ima jako puno

nepoznanica. Na položajima Kagovac i Gradac također postoji utvrđeno naselje s nekropolom pod tumulima.

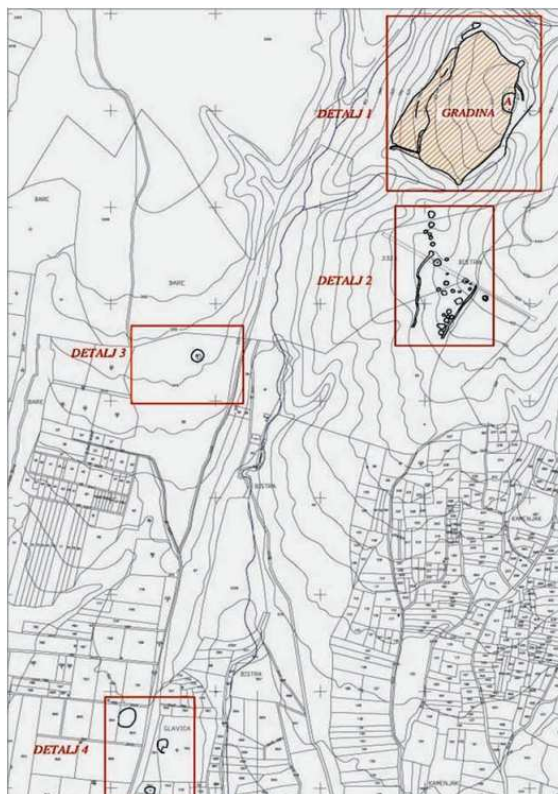

Slika 12. Geografski položaj lokaliteta Gradci iznad Kaptola nedaleko od Požege
(preuzeto iz: Potrebica, H., 2002, 332)

Pokusnim istraživanjima koja su vršena u sklopu revizijskih istraživanja 2007.godine i 2009.godine na naselju uz nekropolu Gradci, pretpostavilo se da je naselje egzistiralo sve do latenskog razdoblja (rani ili srednji laten). Ako bi se potvrdila ta interpretacija većim brojem ranolatskih nalaza, kulturna slika Panonije mogla bi se značajno promijeniti.

Lokalitet Trenkovo je zanimljiv jer bi se upravo na njemu moglo dokazati kako su u vremenu željeznog doba na ovome prostoru postojale i nekropole na ravnom (H. POTREBICA, 2012, 191). Na nekropoli Gradac istraživanja kreću početkom 2000-tih godina pod vodstvom Hrvoja Potrebice. Tijekom iskopavanja, locirano je 25 tumula od kojih je 17 istraženo. Grobne komore su građene od drveta te su imale kameni obzidokolo nje i na kraju ih prekriva zemljani humak. U tumulima 13 i 15 su otkriveni i dromosi – prilazni hodnici prema grobnoj komori (R. ŠOŠTARIĆ et. al., 2017, 183 i dalje.), a svoje korijene vuku s

područja Egeje. Za položaj Gradac se znalo i puno ranije, samo što do 2000. godine nisu poduzimana ozbiljnija arheološka istraživanja (M. GORENC, 1971, 24).

Slika 13. Geodetska snimka pozicija gradine i tumula na Kaptolu

(preuzeto iz: Potrebica, H. i Pavličić, M., 2013,7)

Do početka istraživanja u selu Kaptol 1965. godine izvršena su i mnogobrojna rekognosciranja u okolnom području u selima Ivan Dvor, Ašikovci, Šiljkovci itd. Građa s tih rekognosciranja se danas čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Prema podacima iz 1881. god. i prema usmenom upozorenju Anđele Horvat, koju je prvotno upozorio župnik crkve u Kaptolu, stručnjaci iz Arheološkog muzeja u Zagrebu su 1965. krenuli u rekognosciranje područja te su ustanovljeni tumuli koje su domaći stanovnici nazivali humci ili mogile. Sustavna istraživanja kreću te godine i s manjim prekidima traju sve do 1971. godine (V. VJEVODA, I. MIRNIK, 1972, 184).

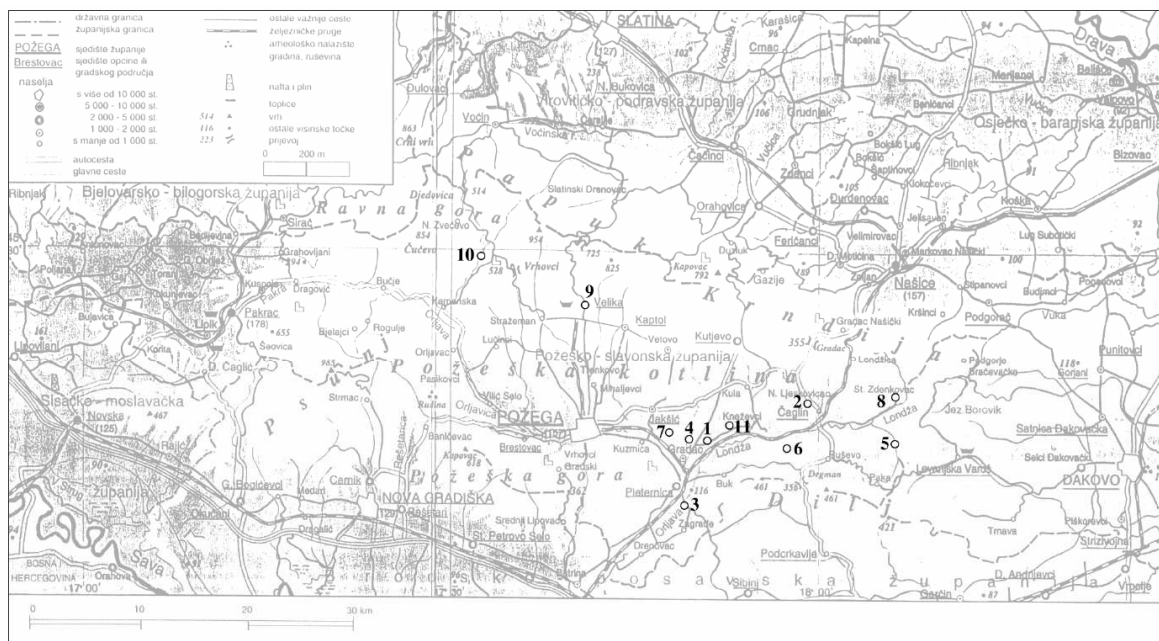
U starijem željeznom dobu obronke Papuka i ravnice oko sela Kaptol nastanjivale su zajednice koje su svoja naselja podizale na prirodnim uzvišenjima, a nekropole su formirale u

blizini naselja u ravnicama kako bi mogle korespondirati s mrtvim svijetom. Predmeti koji su tamo pronalazeni su bez premca, poglavito keramičke posude koje su bile ukrašene meandrima, motivima spirala ili sa plastičnim izdancima na posudama. Keramičke grobne žare su imale metalizirajući sjaj postignut uz pomoć crnog grafita kojim je Požeška kotlina obilovala. Urne su se polagale s ostalim grobnim priložima na zemlju, zatrpavale se zemljanim nasipima koji su nasuti u obliku pravilnog kruga čime su nasipi bili različitih veličina. Grobni tumuli su sadržavali i kamene konstrukcije koje su bile ispod nasute zemlje, odnosno, komore u kojima su sahranjeni pokojnici. Mirnik i Vejvoda su tada smatrali da su sahrane pokojnika u jednom tumulu bile istovremene, ali za takve interpretacije nema znanstvenog uporišta. Uslijed poljoprivrednih radova mnogi su od tih tumula sniženi ili nepovratno uništeni. Lokalitet Kaptol je brojio 14 tumula koji su bili jako bogati grobnim priložima. Vera Vejvoda i Ivan Mirnik govore kako su najbogatiji nalazi u ovom dijelu Hrvatske, a i do današnjih dana je ta konstatacija ostala ista. Gradina ima dugi vijek naseljavanja što se očituje prema nalazima, a datirana je od Ha C do Ha D perioda. Treba jasno napomenuti kako je ta zajednica bila visoko razvijena i gospodarski moćna, a dokaz tome su nalazi koji su pronalazeni u tumulima, a koji svoje podrijetlo vuku s područja tadašnje Ilirije i Grčke. Brojni nalazi konjske i ratničke opreme ukazuju na čvrstu ratničku komponentu u društvu i zasigurno su bili odličnici (V. VEJVODA, I. MIRNIK, 1972, 185 i dalje).

Razdoblje latenske kulture na prostoru Požeške kotline iz godine u godinu također postaje tema istraživanja, iako su ona zastupljena u manjoj mjeri.

1961. god. na nalazištu Babišnjača nedaleko od sela Gradac, izvjesni Petar Čakalić je sakupio nešto kamenih artefakata i keramičkih ulomaka, što je nagnalo struku da tamo naprave probno istraživanje. Pronađena je građa iz više razdoblje prapovijesti, ali u najvećoj mjeri su prevladavali nalazi s odlikama latenske kulture. Tada se pretpostavilo kako bi se tamo moglo nalaziti kasnolatsko naselje. Iste godine su poduzeta i manja iskopavanja na nalazištu Klasje koje se nalazi nedaleko od Babišnjače. Fond nalaza u kojemu su prednjačile perle od stakla i staklene paste sugerirao je na postojanje kasnolatskog groblja (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2002, 112). Na još nekoliko mjesta su razmatrani lokaliteti koji bi mogli biti latenski kao što su Ašikovci, polje Samardžinka itd., ali definitivno najbitniji pronalazak do sada u Požeškoj kotlini dogodio se 1979. godine kada je u mjestu Velika pored Požege pronadjen bogati ranolatski grob. Muzej je bio prekasno obaviješten o pronalasku tako da su arheolozi ,došavši na lokaciju, naišli samo na ostale slabo sačuvane kosti u

devastiranom grobu i primjetna je bila veća količina amorfnog kamenja (D. SOKAČ – ŠTIMAC, 1984, 130). Lokalitet je od velikog značenja za poznavanje razdoblja procesa rane latenizacije južnog dijela Panonske nizine. Analiza je rađena na temelju grobnih priloga. (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2002, 113).

Slika 1: 1. Ašikovci, 2. Draganlug, 3. Frkljevci (Samardžinka), 4. Gradac (Babišnjača i Klasje), 5. Imrijevc, 6. Mali Bilač, 7. Novoselci (Šikara), 8. Stari Zdenkovec (Lenja Njiva), 9. Velika, 10. Vučjak Kamenski, 11. Zarilac (Grabaračke livade)

Slika 14. Položaj latenskih lokaliteta u Požeškoj kotlini (preuzeto iz: Dizdar, M., Potrebica, H., 2002, 113)

6.2. Batina

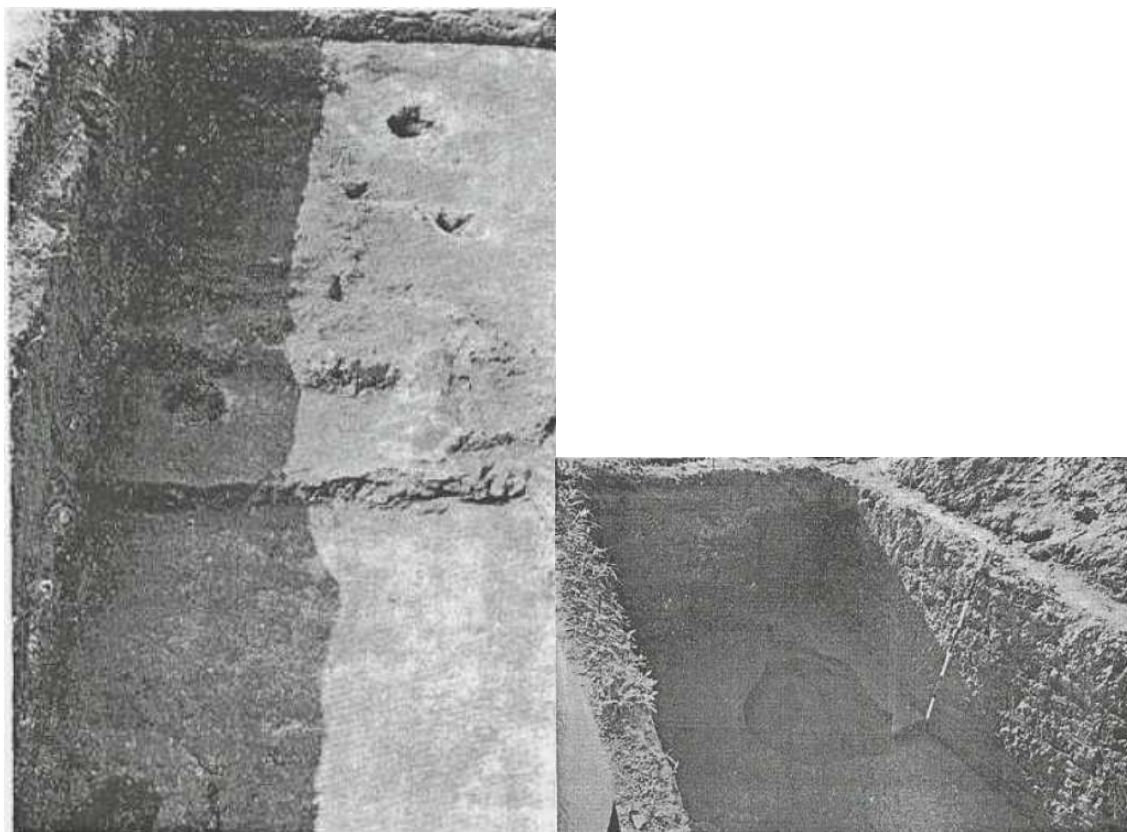
Batina je sinonim za kasno brončano i starije željezno doba čiji je nositelj daljska kulturna grupa. Na položaju Sredno su 2008.godine otkriveni ulomci keramičkih posuda i spaljenih kostiju, što je ukazivalo na otkriće nekropole, a istraživanjima iz 2010. godine je to i potvrđeno. U kampanji 2010. godine pokrenuta su istraživanja kako bi se dobila spoznaja o kontekstu nalaza koji su pronađeni u prošlim istraživanjima, a najreprezentativniji su otkriveni krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Bila je prijetnja potreba da se zaštiti ovaj bogati lokalitet, jer bi se u protivnom i dalje uništavao raznim ljudskim faktorima poglavito poljoprivredom i gradnjom infrastrukture (Z. BOJČIĆ et. al., 2011, 13). Paralelno sa položajem Sredno gdje je otkrivena nekropola, na položaji Graci je pronađeno puno ulomaka keramike pa je zaključeno kako se tamo nalazilo naselje. Vrlo je velika vjerojatnost kako

nekropola pripada naselju koje je pronađeno blizu nje. Grobovi su na ravnom s incineracijom i prema materijalnoj građi je vidljivo kako nekropola pripada daljskoj kulturnoj grupi. Zabilježeno je i postojanje tumula što do sada u Baranji nije bio slučaj. To ne znači da ne postoje, već da su uništeni uslijed dugotrajnih poljoprivrednih radova i vremenskih čimbenika. Pronađene su posude ukrašene Basarabi stilom i metalni predmeti koji su u velikoj mjeri nakitnog karaktera. S obzirom na nalaze, grobovi se mogu podijeliti na dva horizonta pokapanja. Prvi bi bio kraj brončanog doba (9. st. pr. Kr.), a drugi početak željeznog doba (8. – početak 7. st. pr. Kr.) po srednjoeuropskoj kronologiji².

U dosadašnjim istraživanjima definirane su granice groblja daljske kulturne grupe na lokalitetu Batina – Sredno pri čemu se zaključilo kako postoji veći broj tumula na prostoru nekropole. Tumul 1 je potpuno istražen i očito je kako je bogato opremljen zagrobnim predmetima. 2014. god. utvrđen je i slijed nasipavanja tumula 1, dok je zapadno od njega pronađen prostor izrazito spaljene crveno – smeđe zemlje s primjesama pepela i ostataka spaljenih ljudskih kostiju. Pretpostavka je kako se ovdje radi o spalištu pokojnika iz kneževske grobne komore (T. HRŠAK et. al., 2017, 40).

Baranja je kao i Slavonija također vrlo bogata arheološkim lokalitetima, ali još se nije to u potpunosti prepoznalo u tolikoj mjeri da se rade ozbiljniji projekti na području cijelog kraja za konkretnija istraživanja. Utvrđeno je da se na području Baranje nakon kraha kulture polja sa žarama počela razvijati daljska kulturna grupa. Ona nije potpuno inkorporirana u istočni halštatski kulturni krug jer je materijalna građa primjetno drugačija od klasičnih halštatskih lokaliteta, ali sigurno je da je postojao doticaj s tim zajednicama. Na tlu Baranje su, prema Minichreiter, pronađeni ostaci triju željeznodobnih naselja i to na lokalitetima Batina – Skela, Branjinom Vrh i kod sela Vardarac, dok su nekropole prepoznate na potezima Batina – Sredno i u Dardi na položaju Gradac (K. MINICHREITER, 1986. – 1987, 74).

²<http://www.iarh.hr/hr/tereni/batina-sredno/>, 30. kolovoza, 2018, 17:31

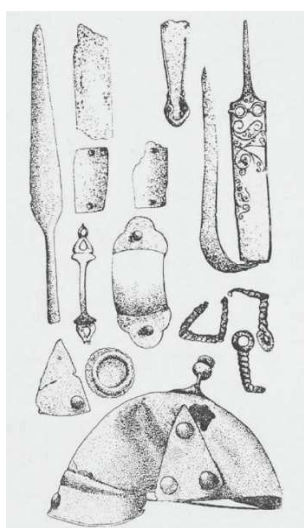
Slika 15. i 16. Lokalitet Batina – Skela – ostaci halštatske kuće (lijevo) i jama s halštatskom keramikom (desno) (preuzeto iz: Minichreiter, K., 1987, 76,77)

Isto tako smatra kako bi na položaju Gradac u Dardi mogli biti smješteni i tumuli koji do tada kao takvi nikada nisu bili locirani u Baranji do otkrića na lokalitetu Batina (K. MINICHREITER, 1986. – 1987, 76). Usmenim putem su ljudi u selu Dardi prepričavali kako su uz sam ribnjak, nedaleko od dvorca Esterhazy koji je pripadao Eugenu Savojskom, postojali zemljani humci koje nitko nikad nije dirao i koji su bivali sve više uništeni uslijed ljudskog faktora i kako su ponekad znali vidjeti fragmente keramike i erodiranog željeza i bronce. Ako su tumuli i postojali, vjerojatno su toliko devastirani da se više ne prepoznaju u krajoliku, a i na to sve u konačnici sjeda dvorac. Ipak, postoje neki pisani izvori koji govore o izvjesnoj zajednici koja se bavila trgovinom željeznom rudom, a nazivali su ih Singinima koji su oko 6. st. pr. Kr. bili smješteni u međuriječju Drave i Dunava i prodavali izrađevine sve do Galije (K. MINICHREITER, 1986. – 1987., 78).

Slika 17. Površina probnih istraživanja na poziciji Batina – Sredno 2010. god. (preuzeto iz: Bojčić, et. al., 2011, 14)

Latenska kultura je prema stanju istraženosti puno manje zastupljena negoli je to slučaj sa starijim željeznim dobom. Ali i u nedostatku informacija o razvijanju ove epohe prapovijesti otkriven je jedan vrlo bogati ratnički grob na lokalitetu Batina, toponim Grovišće. Analizom grobnih priloga se utvrdilo kako potječe iz vremena srednjeg latenskog razdoblja i kao takav je jedan od bitnijih nalaza u Slavoniji i Baranji jer je pronađen intaktan (K. MINICHREITER, 1986. – 1987, 81).

Slika 18. Keltski ratnički grob iz Batine – Grovišće (preuzeto iz: Minichreiter, K., 1987, 82)

7. ŽELJEZNO DOBA SLAVONIJE I BARANJE KROZ ISTRAŽIVANJA I RADOVE HRVOJA POTREBICE I MARKA DIZDARA

Zadnjih deset do petnaest godina za pitanje problematike željeznog doba na području kontinentalne Hrvatske, točnije, područje Slavonije i Baranje profilirala su se dva stručnjaka, Hrvoje Potrebica i Marko Dizdar. Svaki je stručnjak za svoju domenu rada, a to su starije željezno doba gdje prof. Hrvoje Potrebica vodi istraživanje Kaptola, i mlađe željezno doba, u kojem je vodeći postao Marko Dizdar sa istraživanjem na velebnoj nekropoli u Posavini Zvonimirovo – Veliko polje, nekropoli latenske kulture, a zadnjih godina rukovodi lokalitet Batina – Sredno.

Slika 19. Pogled na lokalitet Zvonimirovo - Veliko polje³

Prva značajnija arheološka nalazišta željeznog doba i zanimljivi nalazi su otkriveni još u 19. stoljeću na prostoru Podunavlja (Batina, Dalj, Sotin...) i nedugo nakon tih pronalazaka nastaju prve sinteze za lokalitete koji su istraženi. Nažalost, zadnja značajnija sinteza pisana

³ Preuzeto sa web stranice: <http://www.iarh.hr/hr/tereni/zvonimirovo-veliko-polje/>, 22.09.2018., 11:18

za željezno doba je pisana prije više od trideset godina i nakon toga ništa na takvu tematiku nije pisano. Tadašnji znanstvenici su promjenu u materijalnoj kulturi na prostoru Slavonije i Baranje, a govorimo o periodu kasne kulture polja sa žarama i cijelo željezno doba, pripisivali migracijama populacija iz donjeg Podunavlja, središnje Europe i Balkana na područje Slavonije i Baranje. Prema njihovim stavovima, cjelokupni autohtoni razvoj završava u 1. st. pr. Kr. kada na ove prostore dolazi rimska vojska.

Zadnjih deset godina se percepcija o istraživanju i shvaćanju željeznog doba počela mijenjati. Linearni razvoj zajednica koji se provlačio po starim radovima je definitivno rezultat nedovoljne istraženosti lokaliteta željeznog doba u Hrvatskoj. Problem je bio i u tome što se u svim susjednim regijama nije toliko surađivalo među strukom, pa su tako znanja o pojedinim temama bila različita. Upravo područje južne Panonije je odličan primjer područja gdje se može pratiti razvoj i egzistencija zajednica od kasnog brončanog doba pa sve do rimske okupacije (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 123). U zadnjem desetljeću istraživanja nekoliko lokaliteta, uglavnom groblja, su iznjedrila nove spoznaje o samoj strukturi i organizaciji željeznodobnih zajednica i pomaknule su se stvari s mrtve točke u smislu spoznaje života ljudi u južnoj Panoniji. Bitan faktor u samim istraživanjima je pravilno datirati i točno smjestiti u kronološki okvir iz razloga kako bi se srednjoeuropska kronologija mogla primjenjivati na svim lokalitetima i kako ne bi bilo više kronoloških podjela nego jedna i univerzalna (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 124).

Period tranzicije je prvi značajniji period, a konkretno se odnosi na kraj brončanog doba i početka željeznog, što se u mnogim prostorima odnosi na kraj kulture polja sa žarama i početak halštatske kulture. Kulturne grupe koje su egzistirale na kraju brončanog doba na području Slavonije i Baranje veoma su bitne za proučavanje starijeg željeznog doba jer egzistiraju i u tom razdoblju. Može se pratiti njihova organizacijska struktura i promjene koje se javljaju u kasnijem razdoblju (željezno doba). Daljska i bosutska kultura su one koje promatramo na ovome području i javljaju se u 11. st. pr. Kr. i prolaze svojevrsan proces tranzicije u starije željezno doba i po sada poznatim informacijama, nisu bili dio velike halštatske kulture nego je razvoj bio više autohton, ali se u mnogim primjerima ipak vidi prisutnost halštatizacije. Taj autohtoni razvoj se najbolje očitava u grobnom ritusu (kremacija u zemljanim rakama) koji svoju tradiciju vuče još od vremena kulture polja sa žarama (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 125-127). Nalazišta s područja Vinkovaca i okolice predstavljaju najbolji uvid u proučavanje odnosa daljske i bosutske kulture koje su obilježile starije željezno doba istočne Slavonije, Baranje i Srijema. Zna se kako su pripadnici te dvije

kulturne pojave međusobno komunicirali što se najbolje može vidjeti na arheološkoj građi gdje pojavu keramičkih ulomaka Basarabi stila, karakterističnu za bosutsku kulturu, pronalazimo na lokalitetima daljske kulture, dok su ulomci daljske keramike pronađeni na Gradini na Bosutu (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2002, 88).

U istraživanjima prijelaznih faza i starijeg željeznog doba na području južne Panonije najveći problem i dalje predstavlja kronološki raspon. I daljska i bosutska kultura imaju svoje relativne kronologije, čak ponekad imaju i slične metalne predmete, ali se to pripisuje široj pojavi i popularnosti. Analizom nedavno istraženih lokaliteta kao što je Batina, s lokalitetima koji su istraživani može se zaključiti kako ove dvije kulture ipak nemaju zajedničko podrijetlo (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 127), a onda bi se nametnulo pitanje njihova dolaska na ova područja ili bi se ipak ovdje radilo o autohtonoj komponenti. Ali prisutnost halštatske kulture je uvelike prisutna, a to najbolje vidimo u bosutoj kulturnoj grupi od druge polovice 7.st. pr. Kr. kada dolazi do značajnijeg mijenjanja predmeta i njihova izrada se može povezivati s radionicama središnje Europe. Kremacijski grobovi ispod tumula su karakteristika kaptolske grupe koja pripada istočnom halštatskom krugu. Na ovome području nije razriješen tranzicijski period između kasnog brončanog doba i starijeg željeznog jer kultura polja sa žarama nije u velikoj mjeri istraživana u području Požeške kotline, pa se model tranzicije ne može pretpostaviti s velikom sigurnošću (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 128). Tranzicijski period između kulture polja sa žarama i starijeg željeznog doba možemo pratiti po nalazima koji su pronađeni u prošlosti i novim istraživanjima kako bismo dobili nekakav uvid u promjenu razmišljanja prapovijesnih zajednica na području Balkana. U periodu kasnog brončanog doba na području kontinentalne Hrvatske imamo nekoliko kulturnih pojava, a neke od njih nemaju zajedničko porijeklo iako su graničile jedne s drugima. Vidi se i promjena u metalnim nalazima, keramičkim recipijentima kao i u načinima ukrasa. Mijenja se i način ukopa kao i ukras muških i ženskih nošnji u grobovima. To bi moglo biti povezano s pristizanjem novih znanja na područje Podunavlja u vidu informacija o metalurgiji, naoružanju, konjaničkoj opremi itd. Ovakav rasplet situacije je zasigurno bio zaslužan za korjenitu promjenu u socio-ekonomskim konceptima zajednica (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 130).

Dugo vremena su znanstvenici koji su proučavali mlađe željezno doba pokušali dokazati kako su Kelti bili osvajači, kretali se u velikim skupinama i nametali svoju kulturu drugim zajednicama. Međutim, takvo što nikada arheološki nije dokazano. Stariji radovi su se

temeljili na pretpostavkama kako se uvijek radilo o skupini keltskih ratnika koji pokoravaju zajednice i uspostavljaju vladajuću strukturu (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 136).

U periodu mlađeg željeznog doba zajednice svoj razvoj nastavljaju iz ranijih faza, ali ipak dolazi do promjena u socijalnoj i organizacijskoj strukturi zajednica Slavonije i Baranje. Pojavljuju se utvrđena naselja, a ratnička elita ima još jači značaj i još je više izražena. Bogatstvo se može pratiti kroz grobni materijal, a prednjače grobovi s lokaliteta Mali Bilač i Sotin (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014, 137). Dugo je vremena identitet Tauriska i Skordiska bila velika zagonetka, ali je vrlo izgledna teorija da te zajednice nastaju miješanjem novopridošlih Kelta i domorodačkih zajednica, a simbol vlasti je bila ratnička elita (H. POTREBICA, M. DIZDAR, 2014. 139).

Slika 20. i 21. Paljevinski grob 105 s lokaliteta Batina Sredno s istraživanja 2016. god. (slika gore) i nalaz keramičkih pršljenova također iz groba 105 (preuzeto iz: Hršak, T., et. al. 2017, 41,42)

8. PROBLEMATIKA ARHEOLOŠKE INTERPRETACIJE

Problematika arheološke interpretacije sagledava se u nekoliko komponenata koje koče još jači i značajniji razvoj arheologije na našem prostoru. Previše je neujednačenih čimbenika u susjednim državama i svaki napor da se postigne neki jedinstveni kronološki pregled ili tipologija određenih nalaza nije urodila plodom. Na vrhu toga svega dolazi interpretacija koja je kruna svakog znanstvenog rada. Ona kao nekakva opće prihvaćena pretpostavka koja bi se možda analizirala i u drugim europskim arheološkim središtima izostaje upravo zbog lokalnih interpretacija iste problematike te automatski postaje teže pomiriti sve strane. Poglavitito se to odnosi na ključne osobe koje se uzimaju kao autoriteti i jednostavno nije moguće pobiti njihove tvrdnje. Kvaliteta posla nažalost pati, jer lokaliteti koji su značajni su otkriveni dosta davno, barem većina njih i samim time stručno odrađeni posao izostaje. Najveći problem hrvatske arheologije, pa samim time i istraživanja željeznog doba koje je tema ovoga rada je nedovoljno objavljivanje knjiga i članaka koji bi pomogli u daljnjoj interpretaciji pojedinih problema, a povrh svega kada se uzmu svi čimbenici u obzir, dolazi do izražaja nedostatak kvalitetnih rasprava među strukom pomoću kojih bi se možda i došlo do konkretnijih saznanja. Ali na taj trenutak ćemo morati još malo pričekati. Mlade grupe znanstvenika koje dolaze i koje će dolaziti moraju razvijati kritičko razmišljanje pod cijenu da se i suprotstave znanstvenim autoritetima koji su neke teze i postavili. Takva pojava se već davno počela pojavljivati u zapadnoj Europi gdje su mnoge teze starijih autora pobijene upravo radi novijeg i možda inovativnijeg pristupa mlađih kolega čije su tvrdnje bile, naravno, potkrijepljene čvrstim dokazima. Pojava koja je pozitivno utjecala na arheologiju kao znanstvenu disciplinu je konsenzus koji je postignut u drugoj polovici 20. st. između istraživača humanističkih disciplina, a to je da se individualni grupni identiteti grade i stvaraju na svakodnevnoj razini pod utjecajem raznih društvenih čimbenika i osoba. Upravo s novim konceptom identiteta i interpretacijom prošlosti, doveli su do otvaranja vidika arheologa i do poticanja rasprava među znanstvenicima iz različitih područja. Isto tako, novi koncepti shvaćanja identiteta, arheolozima su omogućili da uđu u bit same arheologije i u njenu ulogu u našem društvu (S. BABIĆ, 2014, 283).

Problem koji se javlja već duži vremenski period je problem bavljenja pojedinom temom. Istočnoeuropski arheolozi smatraju da se njihove tvrdnje ne uzimaju previše ozbiljno jer se bave određenom problematikom kojom se bave i znanstvenici zapadnoeuropskog područja.

Prije će odjeknuti nekakva spoznaja koja se dogodila tamo, nego da ju interpretira neki od znanstvenika iz Hrvatske, Srbije, Slovenije i dr. (S. BABIĆ, 2014, 288). Koliko god u znanstvenoj zajednici netko rekao da je svako mišljenje bitno, ipak ima nekoliko pojedinaca čije je mišljenje bitnije i to je činjenica. Upravo sam zato spominjao takozvane autoritete u pojedinim područjima arheologije. Nažalost, na arheologiju u istočnoj Europi se gleda još uvijek s oprezom i nužno je potrebno da se takva situacija počne mijenjati. Isto je tako i sa svim ostalim kulturološkim razlikama između zapada i istoka Europe. Arheologija je samo jedna od njih. Na području Hrvatske i šire regije vrlo je snažno utemeljena njemačka arheološka škola koja se bitno razlikuje od anglosaksonske. Njemačka škola je puno „kruća“ jer se neke stvari ne mogu interpretirati ako nema valjanih dokaza za to, iako bi to moglo biti logično objašnjenje. Prvi školovani arheolozi na ovim područjima (J. Brunšmid, M. Vasić) pripadnici su tih škola i normalno je da kako učitelj širi znanje da će ga studenti takvog preuzimati. Slično je i sa interpretacijama kroz povijest koje se mijenjaju kako se mijenja i generacijska slika i prilike koje su dovele do toga.

8.1. Problem definiranja identiteta

Pitanje identiteta jedno je od najraširenijih i najkompleksnijih pitanja kojim se znanstvenici iz područja arheologije, povijesti, antropologije i drugih srodnih znanosti bave već duže vrijeme, a najintenzivnije i ozbiljnije u posljednja dva desetljeća (D. DŽINO, A. DOMIĆ KUNIĆ, 2012, 93). Zbog mnogo različitih pristupa identitetu, danas znanstvenici teško dolaze do istog mišljenja o tome što identitet predstavlja i kako se on manifestira u prapovijesti i danas (C. N. POPA i S. STODDART, 2014, 325). S druge strane, neki moderniji pristupi, koji identitet opisuju kao jednu fluidnu konstrukciju koja se konstantno mijenja, otvorili su nove vidike u proučavanju etniciteta i identiteta prapovijesnih zajednica Europe.

Arheološke debate o identitetu vode se još od 19.stoljeća i to ponajviše u vezi pojmova 'kultura' i 'populacija'. Tada su arheolozi svoje zaključke o teritoriju određene kulturne grupe (koje su nazivali 'arheološke kulture') donosili na temelju geografske rasprostranjenosti različitih stilova i/ili artefakata. Isto tako, poistovjećivali su te 'arheološke kulture' s 'narodima', a uočene promjene u materijalnoj kulturi objašnjavali su migracijama (C. BARNETT, 2017, 65). Takav pristup se naziva kulturno-povijesni pristup koji kroz suvremeni

etnocentrizam⁴ pokušava objasniti daleka vremena, kulturu i identitet prošlih zajednica (Z. KUZMANOVIĆ, 2011, 595,596). Postavljanje takvih tradicionalnih teza kroz kulturno povijesni pristup bilo je poprilično proizvoljno jer su po svemu sudeći te generacije arheologa gledale zajednice, u ovom slučaju, prapovijesne, kao tvorevine koje su imale svoje granice i njih su se slijepo držale. Problem je u tome što se i danas mnoge teme u arheologiji gledaju unutar državnih granica. To i jest jedan od većih problema prilikom davanja nekakvih konkretnih rezultata jer se može dogoditi kako iste kulturne pojave s istim izričajem imaju drugačija imena u različitim sredinama gdje se događaju. Ono što je u 19. i 20. st. za znanstvenike bila velika prepreka u proučavanju tematike kulturnog i etničkog identiteta je to što su jako lakomo koristili termine 'narod', 'kultura', 'identitet', 'etnicitet', doslovno su uzimali činjenice zdravo za gotovo i nisu bili otvoreni za analiziranje i sagledavanje stvari iz šire perspektive (M.JANKOVIĆ, 2014, 89).

Kako je napomenuo Charles Barnett u svojem radu *RethinkingIdentity, EthnicityandHellenizationinpre – Roman Liburnia (2017.)*: „Potrebno je imati na umu da sličnosti u materijalnoj kulturi ne ukazuju nužno i na postojanje jasno određenog zajedničkog identiteta.“ (C. BARNETT, 2017, 65). Dobar primjer za to su srijemska i daljska kulturna grupa koje su teritorijalno vrlo blizu, a na nekim prostorima se i preklapaju, ali je utvrđeno kako imaju različite kulturne identitete kroz materijalnu građu. Upravo ova situacija dokazuje kako procesi u arheologiji nisu linearni i nikada neće biti. Zagovornici kulturno-povijesnog pristupa u svojim su interpretacijama identiteta određenih davnih zajednica koristili antičke pisane izvore te su arheološki materijal i dokaze doslovno namještali da odgovaraju tim pisanim izvorima i jednadžbi jedna kultura= jedan narod (M. JANKOVIĆ, 2014,89).

Promjene u arheološkim krugovima donijela je procesualna arheologija, novi pravac čiji su nositelji ignorirali kulturno – povijesni pristup, te su smatrali da su: „kulturne grupe proizvoljno konstituirani entiteti.“(C. BARNETT, 2017, 65).Nova generacija arheologa žestoko se pobunila protiv kulturno-povijesnog pristupa smatrajući ga previše ograničenim i zatvorenih vidika te su potencirali drugačiji pogled na kulturu i identitet, a to je kroz općenitiji, antropološki pristup. Tvrdili su da bi se kroz primjenu antropologije mogla dobiti šira i jasnija slika o univerzalnim zakonima ljudskog ponašanja kako u sadašnjosti, tako i u prošlosti (Z. KUZMANOVIĆ, 2011, 597).Što se tiče materijalne kulture, nove generacije arheologa navode da distribucija raznovrsnog materijala ili stila ukrašavanja može biti odraz

⁴Etnocentrizam prema Struni je: „promatranje svijeta na temelju vlastitih kulturnih obrazaca i nesposobnost razumijevanja drukčijih kulturnih obilježja.“, <http://struna.ihji.hr/naziv/etnocentrizam/21371/>, 21.9.2018., 11:07

neke prošle djelatnosti i ideja, a istovremeno označavati neke aspekte identiteta. U principu, ti su arheolozi smatrali kako se kroz kulturno-povijesni pristup ne može objektivno gledati na prošlost budući da, zbog pretjeranih opisa i korištenja antičkih pisanih izvora kao osnovu, dolazi do gomilanja informacija i teza koje nisu točne ili nisu dovoljno argumentirane da se uzmu u obzir.

Postprocesualna arheologija, za razliku od procesualne koja je kulturu definirala kao posljedicu prilagodbe čovjeka na prirodno okruženje u svrhu evolucijskog opstanka, tvrdi da se na kulturu treba gledati kroz simboličke i ideološke aspekte (Z. KUZMANOVIĆ, 2011, 597). Međutim, oba se pristupa nisu hvatala u koštac s problematikom identiteta, već su ga vješto izbjegavale. Primjer za to je djelovanje američkog arheologa Lewisa Binforda koji je sa svojim sljedbenicima kritizirao kulturno-povijesni pristup, ali se nije usudio upuštati u definiranje kulturnog identiteta grupa kojima se on bavio (Z. KUZMANOVIĆ, 2011, 599). Tu nastaje problem jer nije jednostavno definirati identitet, bio on etnički ili kulturni.

Od kraja 20. st. pa nadalje, politička umiješanost u arheološku praksu i definiranje kulture vidljiva je kroz nastojanje da se, primjenom kulturno – povijesnog pristupa kulturi, definira rodoslovlje i porijeklo suvremenih naroda i tako se postave nacionalne granice. Isto tako, primjenom koncepta akulturacije kroz pojmove „romanizacija“ ili „helenizacija“ želi se naglasiti postojanje „više“ kulture (jače, utjecajnije) i „niže“ kulture (promjenjive, pod utjecajem „više“). Zbog toga je sve više i više počela rasti potreba da se napravi jedna šira, multikulturalna slika prošlosti (Z. KUZMANOVIĆ, 2011, 600).

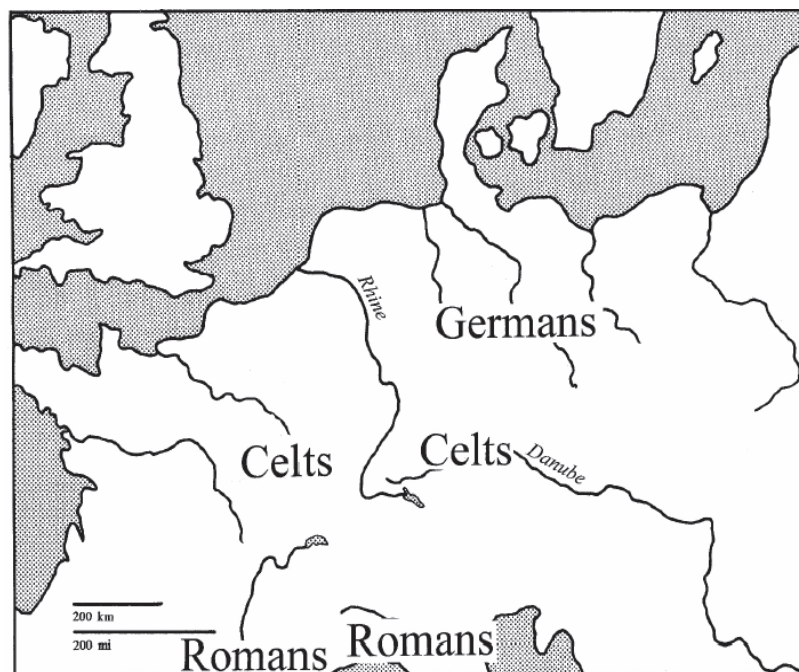
Pitanje koje se provlači u vidu identifikacije identiteta jest kako procijeniti identitet jedne zajednice koja živi na nekom određenom području ili više njih koje možda imaju zajedničku osnovu, a opet mogu biti i potpuno različite. Kao što Džino navodi, „kulturni elementi vidljivi u materijalnoj kulturi, poput pogrebnih običaja, prije bi indicirali određeno kulturno iskustvo, nego specifične aspekte stvaranja etničkog identiteta.“ (C. BARNETT, 2017, 66). Imamo Kaptol, pa i Batinu gdje su posvjedočeni bogati grobni ukopi, poglavito na Kaptolu, ali to nikako ne može odrediti nekakav etnički identitet. Može pobliže reći puno o toj zajednici koja pokopala velikodostojnika pod zemljani humak koji se u literaturi navodi kao kneževski grob. Veliki broj luksuznog materijala polagan s njima nam može samo individualno reći o toj osobi, ali ne može puno reći o zajednici koja prakticira takvu tradiciju. Činjenica je da ih je u cjelokupnom procesu određeni faktor povezivao i upravo radi toga dolazi do tako raskošnog

pokopa. Stvar bi mogla biti poprilično jednostavna, a to je da se ovdje radi o prestižu. Naravno, to je samo indicija, ali pojedinci koji su pripadnici neke druge zajednice koji prisustvuju takvom pokopu moraju iskazati dozu poštovanja, jer iz prve ruke vide o kakvoj se moći ovdje radi i koliko je ova zajednica jaka. Isto tako je primjer nekropola i gradina u željeznom dobu, a primjera ima i u Slavoniji, gdje su nekropole uvijek bile smještene uz ceste koje su vodile prema gradinama. Zacijelo je i to bio jedan određeni pokazatelj i simbol moćizajednice koja na ovom prostoru živi dulje vrijeme, a to pokazuju upravo ti grobni tumuli koji se vide u krajobrazu.

8.2. Problematika antičkih pisanih izvora i etnosa 'Kelti'

Zanimanje za željeznodobne zajednice Europe (ponajviše one kasnijeg željeznog doba) potaknula su arheološka otkrića rimskih ostataka bedema gradova i vojnih baza koje su bile smještene duž Rajne i Dunava. Tu je bitno spomenuti i važnost antičkih pisanih izvora, kao i novca (P.WELLS, 2014, 306). Naime, sve su to pokazatelji određenih kulturnih i društvenih situacija i promjena u vremenu prije rimskih osvajanja. Međutim, na pitanje tko su bili Kelti i dan danas nema sigurnog odgovora.

Prvo spominjanje naroda Kelti bilo je od strane poznatih povjesničara Herodota i Hekateja (6. i 5.st.pr.Kr.) koji ih nazivaju *Keltoi* smještaju u određeni geografski prostor. Hekatej ih smješta na prostor južne Galiје, a Herodot na prostor zapadne Europe (P.WELLS, 2014, 306).

Slika 22. Geografski smještaj Kelta, Germana i Rimljana u kasnom željeznom dobu (preuzeto iz: Wells, P.,2014,307)

Ono što Peter Wells u svojem radu „*Material culture and identity. The problem of identifying Celts, Germans and Romans in Late Iron Age Europe*“ (2014.) naglašava, je problem korištenja antičkih (grčkih i rimskih) pisanih izvora prilikom pripisivanja imena 'keltski' određenoj grupi ljudi ili nekom specifičnom predmetu. Dugo su vremena arheolozi u svojim interpretacijama uzimali antičke izvore kao bazu za svoje teze. Svi su se ti tekstovi odnosno opisani događaji u njima smatrali kronološki i povijesno točnima, a nije se uzimalo u obzir da su autori tih tekstova, tako davno u prošlosti, vjerojatno imali drugačiju viziju drugih zajednica te da su na njih gledali iz svoje perspektive, subjektivno, a ne objektivno. Isto tako, ti su rimski i grčki pisci imali svoju ciljanu publiku kojima su čitali svoje tekstove s ciljem da kažu ono što publika i želi čuti (M. JANKOVIĆ, 2014, 90). Peter Wells piše o lošim stranama korištenja grčkih i rimskih tekstova u definiranju Kelta. Prva negativna stavka koju spominje je nedovoljno detaljno opisan geografski smještaj Kelta od strane Hekateja i Herodota koji se danas, nažalost, i prihvaća u suvremenoj arheologiji. Također, govori o tome kako ta dva pisca nisu uopće spomenula na osnovu čega su oni razlikovali Kelte od drugih zajednica te da nisu ni imenovali te 'druge' s kojima uspoređuju Kelte (P.WELLS, 2014, 308). Druga negativna strana je bilo već standardno korištenje pojma 'barbari' za 'One Druge'. Taj je pojam smišljen u Ateni u 5.st.pr.Kr. i označavao je ljude koji su bili potpuno drugačiji od Rimljana i Grka, a opet među sobom jako kulturno i društveno slični (C.BARNETT, 2017, 68).

U proučavanju vremena kasnog željeznog doba na prostoru Europe bitno je razumjeti jedan opširniji kontekst događaja koji su se odvijali na kontinentu u tom vremenskom periodu. Svi ti događaji potaknuli su stvaranje identiteta, kako individualnog tako i grupnog. Kada se stave sastrane antički pisani izvori, ono što arheološki materijal „govori“ o tome vremenu je da su se od 6.st. pr. Kr. nadalje na prostoru Europe događale intenzivne interakcije među željeznodobnim zajednicama. Ta interakcija opisuje se kroz trgovinu, komunikaciju, importe i drugo. Isto tako, interakcija sa sobom povlači i stvaranje identiteta. U malim zajednicama su se domaćinstva mogla razlikovati po načinu izrade ili ukrašavanja svoje keramike, a istovremeno su se pojedinci unutar domaćinstva mogli isticati sa nekim dekoracijama na tijelu naprimjer osobnim nakitom (fibule, narukvice, ogrlice). Isto tako, ne smiju se zaboraviti i razlike u grobnim običajima (P. WELLS, 2014, 312).

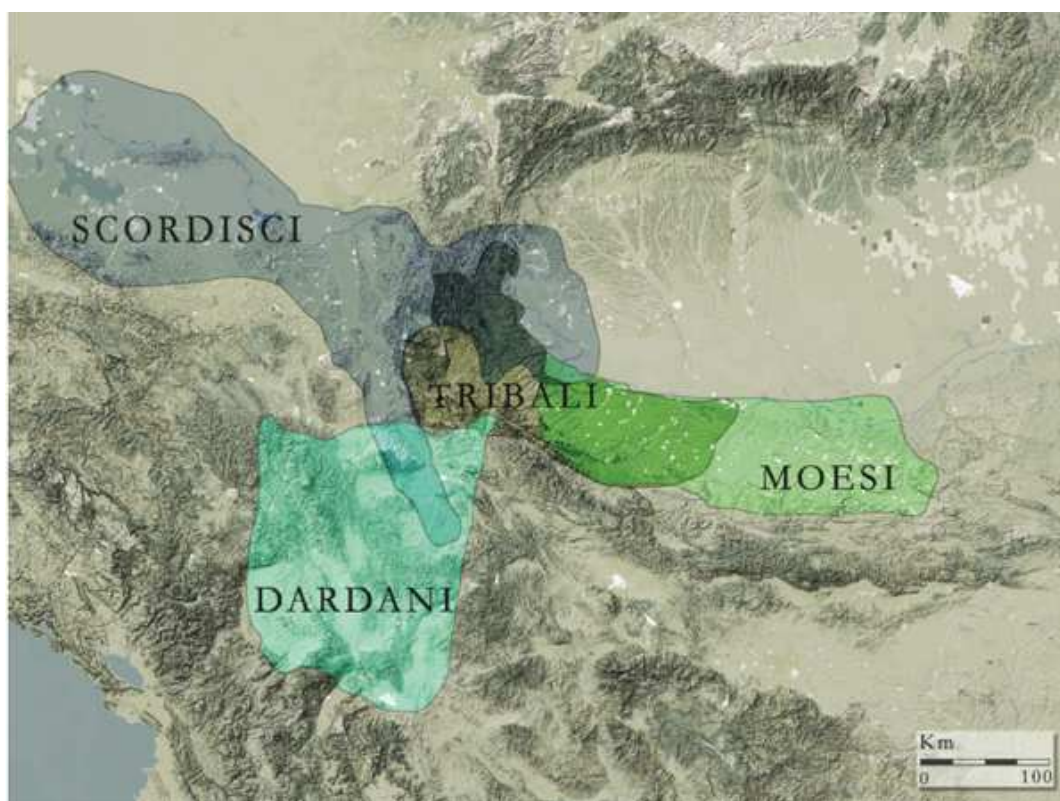
Za definiranje naroda Kelti arheolozi moraju uzeti u obzir društvene i političke okolnosti u kojima se stvaraju identiteti jer kako se mijenjaju okolnosti mijenjaju se i identiteti. Zato se i kaže da je identitet nešto fluidno i dinamično, a ne statično i nepromjenjivo. Također, arheolozi se ne smiju ograničiti na antičke tekstove u svojim interpretacijama, već moraju uzet u obzir i arheološki dokazni materijal poput grobova i naselja (otpadne jame, skladišne prostore itd.) kao i načine reprezentiranja elita (kod Kelta izražen ratnički sloj) (P. WELLS, 2014, 322). U arheološkom materijalu često su vidljivi različiti utjecaji iz različitih smjerova što znači da je došlo do spajanja i miješanja kulturnih tradicija i običaja što je i za očekivati.

8.3. Problematika korištenja pojma 'etnicitet' - primjer Skordiska

Arheolozi iz država bivše Jugoslavije, odnosno na prostoru Balkana, u svojim interpretacijama željeznodobnih zajednica na Balkanu često su bili skloni koristiti tradicionalna razmišljanja, odnosno kulturno-povijesni pristup. Naime, bitnije im je bilo u svojim radovima spomenuti pojmove 'etnicitet' ili 'arheološka kultura', dok su političke ili društvene promjene u to vrijeme zanemarivali (M. JANKOVIĆ, 2014, 91). Uz to, veliki problem je i to što su jugoslavenski arheolozi, u proučavanju podrijetla ili geografskog smještaja neke prapovijesne zajednice, skloni koristiti grčke i rimske pisane izvore kao bitnu referencu u svojim člancima i monografijama. Zato često koriste prefikse „proto“ za prapovijesne kulture (V.D. MIHAJLOVIĆ, 2014, 98).

Primjeri za to su arheolozi Milutin Garašanin i Alojz Benac koji su pokušali objasniti pojam 'etnicitet'. Uz etnicitet nadovezali su pojam 'kontinuitet' kao jedan od glavnih načina objašnjavanja nekih društvenih ili kulturnih fenomena i pojave u prapovijesti. Milutin Garašanin je podijelio kontinuitet na dvije vrste- etnički i kulturni koji se međusobno ne prate i od kojih se jedino etnički može objasniti antičkim pisanim izvorima. Nakon njega Alojz Benac pokušava definirati Ilire i tvrdi kako se oni 'pravi' Iliri vežu uz željezno doba kada se stvara jedna veća, „poznatija“ zajednica sastavljena od manjih regionalnih i lokalnih zajednica (V.D. MIHAJLOVIĆ, 2014, 98).

Godina 1969. bila je prekretnica u jugoslavenskoj arheologiji zato što je te godine objavljen rad Fanule Papazoglu „*Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*“ (Central Balkan tribes in pre-Roman times). Iako kritizirano, to se djelo svejedno smatra veoma vrijednim i korisnim prilikom proučavanja balkanskih plemena u vrijeme željeznog doba zbog svih ubrojenih antičkih tekstova i karata s označenim teritorijalnim granicama plemena (M. JANKOVIĆ, 2014, 91). Fanula Papazoglu upustila se u jednu kompleksnu tematiku opisivanja različitih balkanskih željeznodobnih etnosa tako što je koristila baš sve što joj je bilo dostupno. Definirala je plemena: Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi te je opisala njihovu društvenu i političku organizaciju i kulturne značajke. Negativna strana njenog rada je korištenje antičkih pisanih izvora i popunjavanje rupa u tekstovima sa nekim svojim hipotezama kako bi to sve na kraju odgovaralo nekom općenitom arheološkom viđenju željeznog doba Europe (V. D. MIHAJLOVIĆ, 2014, 101).

Slika 23. 'Srednjobalkanska plemena' prema F. Papazoglu (preuzeto iz Mihajlović, V. D. 2014: 102)

Skordiske je F. Papazoglu opisala kao Kelte koji su nakon poraza kod Delfa, naselili prostor između Dunava i Save i tamo su se asimilirali među domaće stanovništvo. Antički pisani izvori ih na Dunavu smještaju najviše na prostor Slavonije, Baranje i Srijema što zapravo znači da su zaista zauzimali jako veliki teritorij i da su imali organizirano društvo i političku strukturu. Tome svjedoče i česti sukobi s Rimljanima (V.D. MIHAJLOVIĆ, 2014, 104). Međutim veliki problem u imenovanju Skordiska kao keltsko pleme na području Balkana je to što se ne zna po kojim se kriterijima došlo do tog imena. Isto tako, njihov teritorij opisan je od strane rimskih autora i zato se to treba uzimati s rezervom.

8.4. Interpretacija željeznog doba na susjednim prostorima

Za bolje razumijevanje željeznodobnih zajednica na prostoru Slavonije i Baranje bitno je razumjeti procese koji su se događali u tom vremenu na susjednim prostorima. Za dobivanje potpunije globalne slike, procesi bi se trebali analizirati lokalno i regionalno. Vrlo dobra

analogija s kompleksom Kaptol je gradina Poštela koja se nalazi na području Podravja u sjeveroistočnoj Sloveniji. Gradinu obrubljuju monumentalni bedemi i zasigurno je kao i Kaptol dominirala prostorom koji ju je okruživao. Potrebno je uz sve parametre istraživanja uzeti u obzir i okoliš koji je bitna stavka pri rekonstrukciji života drevnih zajednica (M. ČREŠNAR, D. MLEKUŽ, 2014, 25). Filozofija je jasna, okoliš koji mi danas vidimo zasigurno nije bio takav u vremenu kada su obitavale ove željeznodobne zajednice. Okolina samog lokaliteta je veoma bitna kako bi se ustanovilo zašto se upravo na tom položaju počinje graditi naselje. Gradina Poštela se prema Črešnaru i Mlekužu nalazila u centralnom dijelu prostora, a govorimo o prostoru Dravsko – Ptujskog polja. Na toj su centralnoj poziciji stanovnici gradine imali dobru kontrolu i vidljivost prostora oko sebe, a svojim su grobljima pod tumulima uz glavne prometnice pokazivali svoju moć i status (M. ČREŠNAR, D. MLEKUŽ, 2014, 31). Takvu situaciju imamo i u Kaptolu gdje uz prometnice imamo bogate kneževske tumule. Položaj na kojem se tumulinalaze i zašto su rađeni baš na tim pozicijama nije do kraja rasvijetljeno. Činjenica je kako su tumuli snažan odraz moći određene zajednice i vizualni podsjetnik na nešto gdje se stvaraju kolektivna sjećanja i uspomene. Možemo reći kako se ovdje radi o jednoj veoma bitnoj komponenti stvaranja zajedničkog identiteta kao i dokaz komunikacije svijeta mrtvih sa svijetom živih.

Situacija u Srbiji za vrijeme željeznog doba je isto tako bila vrlo dinamična što možemo vidjeti po promjeni materijalne kulture na lokalitetima, preklapanja kultura i drugo. Prostor koji je po svemu sudeći bio prvi zahvaćen velikim promjenama koje je donosio halštatski kulturni krug je bilo područje Vojvodine (N. TASIĆ, 2005, 8.). Upravo ovo područje se nadovezuje na Baranju, Slavoniju i Srijem za koje se zna da su bili vrlo važni prometni pravci, a zasigurno ni Vojvodina nije zaostajala za njima. Bosutska kultura se razvija na prostoru Vojvodine, Srijema i Bačke i kao takva egzistira iz vremena kulture polja sa žarama. Egzistirala je sve do otprilike 4. st. pr. Kr. kada počinju seobe Kelta. Materijal koji je bio karakterističan za ovu kulturu nestaje. Nije do kraja rastumačeno što se moglo dogoditi i time pridonijelo završetku kulture kakvu smo znali. Isto tako je zanimljiva činjenica da ni bosutska niti daljska ni srijemska kultura nisu bile punopravne halštatske kulture već su imale svoj zaseban razvoj iako su elementi bili uočljivi u smislu materijalne građe, ali ne u velikoj mjeri.

Proučavanje željeznog doba na području Transilvanije započelo je iskopavanjem groblja Ciunbrudte je materijal koji je tamo pronađen pokrenuo tzv. „*Skitsku debatu*“ u 19. st. U 19. i 20. stoljeću prevladavao je tradicionalni pogled na rano željezno doba Transilvanije. Arheolozi

su smatrali da je neka nomadska skupina ljudi (bili oni *Skiti* ili *Agatirsi*?) pokorila Transilvaniju u 6.st.pr.Kr. i njeno lokalno stanovništvo- *Tračane*. Dokazi za to su bili arheološki materijal i uočene promjene u grobnom ritusu. Nakon njih, u 4.st. pr.Kr. dolaze *Kelti*?, nestaje nomadska skupina, a nakon Kelta na te prostore dolaze Dačani (A. GHENGHEA, 2014, 79). Veliki problem je bilo definiranje nomadskog naroda. Herodotovi zapisi potaknuli su dublje proučavanje identiteta Agatirsa. Arheolozi 19.stoljeća Agatirse su smatrali ili pretečama Dačana ili Tračana ili miješanim narodom Tračana i Skita, a u 20.stoljeću Agatirsi su opisivani kao skitska grupa. Ovaj tradicionalni pristup pokrenuo je lavinu pitanja i teorija prilikom identificiranja željeznodobnih zajednica na prostoru Transilvanije budući da se velikom mjerom bazirao na Herodotovim opisima. Najznačajniji povjesničari 19. i 20.stoljeća koji su bili pristaše tradicionalnog pogleda bili su Tocilescu, Xenopol, Parvan i Iorga i oni su sudjelovali u 'Skitskoj debati' te su svaki na svoj način tražili podrijetlo Rumunja pokušavajući spoznati tko su bili Skiti i Agatirsi (A. GHENGHEA, 2014, 82). Stajalište današnjih arheologa je to da je potrebno još novih teorija i modela kako bi se objasnilo razdoblje 'kasnog Hallstata' na prostoru Transilvanije. Polazeći od lokaliteta Ciumbrud, trebalo bi napraviti daljnje analize i analogije sa susjednim područjima kako bi se dobila jasnija i kompletnija slika identiteta ljudi pokopanih u grobovima Ciumbruda.

Jedna od većih nedoumica istraživanja prapovijesti jest prijelazno razdoblje sa starijeg željeznog doba u mlađe i hijatus od gotovo 150 godina o kojemu se malo toga zna. Halštatske kulture koje su postojale na području Slavonije i Baranje, kao i središnje Hrvatske prestaju egzistirati krajem 6. st. pr. Kr. Ovakvu situaciju možemo zaključiti jedino na osnovu materijalne građe. Krajem 4. st. pr. Kr. sve više nadire latenska kultura čiji su nositelji Kelti, ali treba biti vrlo oprezan oko pitanja rasprostiranja istih jer treba imati na umu da se latenska kultura protezala i puno dalje, na mjesta gdje Kelta nije ni bilo. U mlađem željeznom dobu se nameću dva konglomerata naroda koja su živjela na ovim prostorima, a to su Taurisci i Skordisci, zajednice s keltskom vladajućom elitom, ali njihovo točno razgraničenje još uvijek nije do kraja riješeno. U antičkim izvorima se kao granica spominje izvjesni *Mons Claudius* – planinsko gorje za koje su znanstvenici tragali mnogo godina sve do trenutka kada nije postalo jasno da se radi o Slavonskom gorju, planinama zapadne Slavonije.

9. ZAKLJUČAK

S razvojem arheologije i istraživanjem lokaliteta i materijalne kulture, došlo je do prvih arheoloških interpretacija. U početku je arheologija bila bazirana na proste elemente kao što je sakupljanje materijalne građe bez ikakvog objašnjenja ili razmišljanja o vrijednosti te građe i zato nije bilo puno prostora za napredak. Većina prvih interpretacija, koje su se pojavile

krajem 18.st. i početkom 19. st., nisu imale znanstveno uporište i time često nisu bile prihvaćene u arheološkoj zajednici. Ipak trebao je proći jedan određen put do analiza i ozbiljnijih arheoloških rasprava, a svaki proces u trenutku nastajanja nije najidealniji dok se s vremenom ne razjasne neke temeljne polazišne točke kojih bi se svaki znanstvenik trebao pridržavati. Tako je bilo i s arheologijom.

Kada su se počeli pojavljivati prvi časopisi s prvim teorijama i razmišljanjima u vezi određene teme, a ovdje govorimo o našoj struci, većina se temeljila na klasifikaciji i tipologiji nalaza, a kasnije se stvara potreba i za kronologijom. I danas arheolozi iz različitih dijelova Europe, pa i šire, predlažu terminologije i kronologije koje se temelje na lokalnim pojavama, a šira slika je često zapostavljena. Međutim, ako se radi o većoj kulturnoj pojavi kao što je kultura polja sa žarama, halštatska kultura ili latenskakod kojih je tipologija nalaza svuda dosta slična , a geografski obuhvaćaju veći prostor, onda se pokušava naći univerzalna kronologija kao osnova za daljnji rad i istraživanje. Razvoj kompleksnijeg razmišljanja dovodi i do kritičkog pogleda na određene procese. Ovakva pojava se događa početkom i u prvoj polovici 20. st. kada znanstvenici počinju testirati teze starijih kolega koje često bivaju porušene upravo radi toga što se počinju ozbiljnije, s predloženim dokazima, iznositi drugačije interpretacije.

Početak spoznaje o povijesti i arheologiji u Hrvatskoj započinje u 19.st. pod utjecajem nacionalnog naboja i političkih prilika u državi. Cilj tih prvih spoznaja bilo je formiranje kulturnog i nacionalnog identiteta i jedinstva te dolazi do sve složenijih operacija rukovođenjamaterijalnom kulturom i počeci razvoja restauracije i konzervacije kulturne baštine. Čovjek koji se među prvima uhvatio u koštac s tim zadatkom i kasnije intenzivno nastavio djelovati u tom smjeru jest Ivan Kukuljević Sakcinski, tzv. prosvjetitelj hrvatske arheologije. To je bio početak promjena u hrvatskoj arheologiji koje su bile značajne za to vrijeme i koje su stvorile snažan temelj za razvoj novije arheologije. Krajem 19.st. i početkom 20.st. ističe se djelovanje JosipaBrunšmida, tada jedinog školovanog arheologa u Hrvatskoj i čovjeka koji je imao viziju i znanje kako unaprijediti struku.

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata je razdoblje „arheološke revolucije“ kada arheologija postaje sofisticiranija i kvalitetnija znanost kako u svijetu, tako i na našim prostorima. Dolazi nova generacija znanstvenika koji žele svoj posao odraditi što bolje i sa što točnijim pretpostavkama i smatram da je to bio trenutak kada je naša arheologija postala

ozbiljna znanost s ozbiljnim znanstvenicima koji su napravili uspješne karijere, a isto tako bili prihvaćeni i u inozemstvu. Istražuju se mnogobrojni lokaliteti s više ili manje uspjeha, a nova arheološka izdanja monografija i članaka dovela su do boljeg kolanja informacija među znanstvenicima diljem bivše Jugoslavije. Tako se javio veći interes za određene regije, poput prostora Požeške kotline i Baranje.

Željezno doba na području Slavonije i Baranje je pojava koja je duboko ukorijenjena u tim krajevima i koja je predmetom istraživanja preko stotinu godina. U početku su nalazi bili slučajno pronalazeni i vađeni iz konteksta cjeline i kao takvi nisu imali znanstvenu vrijednost. Nažalost puno je lokaliteta uništeno uslijed poljoprivrednih radova ili nekih drugih ljudskih aktivnosti, a kao primjer bi naveo nekropolu u Osijeku, Ciglana – Zeleno polje, značajna nekropola mlađeg željeznog doba koja je nepovratno uništena zbog niza faktora. U kasnijim razdobljima kako arheologija poprima značajnije zamahe, počinju i istraživanja mnogobrojnih željeznodobnih lokaliteta i stvaraju se teorije o životu i kulturi prapovijesnih zajednica na prostoru Slavonije i Baranje. Brojne teze o Skordiscima, doseljavanju Kelta ili o postojanju tumula u Baranji još uvijek su diskutabilne i otvaraju nova pitanja na koja će se odgovoriti daljnjim istraživanjima i objavama znanstvenih radova. U današnjim okvirima, znanje i proučavanje ove epohe prapovijesti je na zadovoljavajućoj razini u pojedinim predjelima regije, ali i dalje ima puno prostora za napredak.

Interpretacija je finalna faza arheološkog rada i ta tvrdnja mora biti potkrijepljena čvrstim argumentima, dokazima i analogijama koje proizlaze iz kvalitetne obrade arheološke građe. Sve što dolazi prije same interpretacije, od rekognosciranja pa do konačne terenske slike, čini proces utvrđivanja činjeničnog stanja na terenu s ciljem dobivanja što egzaktnijih podataka iz čega proizlaze nove ideje i teorije. Problematika ove teme je ta što su mnogi znanstvenici u strahu iznijeti svoje viđenje arheoloških teorija koje bi moglo pokolebati neke starije, ustaljene teze. Danas se vrši puno više arheoloških iskopavanja nego prije, ali se manje objavljuju nova otkrića i nove interpretacije te samim time kvaliteta struke opada. Zato je potrebno imati širu percepciju prilikom istraživanja i zaključivanja jer određene kulturne pojave ne treba promatrati kao zatvorenu cjelinu unutar državnih granica.

Ono što se može zaključiti iz problematike identiteta, etniciteta i arheološke interpretacije je to da se ne smiju neka veća odudaranja ili različitosti u materijalnoj kulturi objašnjavati migracijama ili romanizacijom u slučaju balkanskih plemena prije rimskih osvajanja. Isto

tako, ne smiju se stvarati hipoteze samo na osnovu pisanih izvora jer je tu uključeno više faktora. Prvo, mi ne znamo kakva su poimanja identiteta imale prapovijesne zajednice za razliku od nas danas, a drugo, arheolozi se ne smiju, u svojim interpretacijama, okretati najlakšim rješenjima i opcijama (poput antičkih pisanih izvora) kako bi objasnili neku svoju teoriju. Isto tako bitno je naglasiti da na promjene u materijalnoj kulturi treba gledati kao posljedicu miješanja tradicionalnih i novih elemenata i utjecaja, stoga je jednadžba jedna kultura= jedan narod netočna i nepouzdana.

Cilj arheologije u proučavanju identiteta je rekonstrukcija interakcija i veza u kojima su se formirali grupni i individualni identiteti i to je moguće ako se zajedno uzmu u obzir arheološki dokazi na lokalitetima (materijalna kultura), društvene i političke okolnosti, ekonomske prilike (importi- razmjena) i antički pisani izvori. Tada će se stvoriti jedna kompletna slika etnosa i identiteta prapovijesnih zajednica jer će se polako svi dijelovi slagalice složiti kako treba.

Arheologija je, s razlogom, multidisciplinarna znanost. Da bi rezultati bili što bolji i točniji, arheologija se povezuje s ostalim znanostima poput antropologije, povijesti i etnologije, koje mogu odgovoriti na pojedina pitanja na koja naša struka ne može. Takav način rada razvija i unapređuje znanost (primjer je proces datacije), ali i dalje treba držati tu razinu posla i uvijek težiti ka što točnijim interpretacijama koje se mogu prezentirati široj znanstvenoj zajednici.

10. POPIS IZVORA

1. Josip Brunšmid (slika 6), : <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9843>, preuzeto: 01.09. 2018., 15:39

2. Lokalitet Batina – Sredno, <http://www.iarh.hr/hr/tereni/batina-sredno/>, preuzeto: 30.08.2018., 17:31
3. Pogled na Zvonimirovo- Veliko polje (slika 19): <http://www.iarh.hr/hr/tereni/zvonimirovo-veliko-polje/>, 22.09.2018., 11:18
4. Definicija etnocentrizma, <http://struna.ihj.hr/naziv/etnocentrizam/21371/>, 21.9.2018., 11:07

11. LITERATURA

1. BABIĆ, S. – Identity, Integration, Power Relations and the Study of the European Iron Age: Implications from Serbia, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, 2014, Oxford & Philadelphia, 283. – 290.
2. BARNETT, C. - Rethinking Identity, Ethnicity and Hellenization in pre – Roman Liburnia, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea Vol. 3., No. 1.*, Zadar, 2017, 63. – 69.
3. BOJČIĆ, Z., DIZDAR, M., HRŠAK, T., LELEKOVIĆ, T. – Rezultati probnih istraživanja nalazišta Batina – Sredno 2010. godine, *Godišnjak Instituta za arheologiju VII*, Zagreb, 2011, 13. – 19.
4. BRUNŠMID, J. – Tragovi prethistorijskih naseobina u Srijemu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu Vol. 3*, Zagreb, 1888, 65. – 72.
5. BRUNŠMID, J. – Prethistorijski predmeti željeznoga doba iz Šarengrada u srijemskoj županiji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu Vol. 4*, Zagreb, 1900, 59. – 70.
6. BRUNŠMID, J. – Prethistorijski predmeti iz srijemske županije, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol. 6*, Zagreb, 1902, 68. – 86.
7. ČREŠNAR, M., MLEKUŽ, D. - Identities of the Early Iron Age in North Eastern Slovenia, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, 2014, Oxford & Philadelphia, 18-32.
8. DIZDAR, M., POTREBICA, H. – Latenska kultura na prostoru Požeške kotline, *Opvsc. archaeol. 26*, Zagreb, 2002, 111. – 131.
9. DIZDAR, M. – *Zvonimirovo – Veliko polje – groblje latenske kulture I*, Zagreb, 2013.
10. DRNIĆ, I., SKELAC, G. – Latenski nalazi s lokaliteta Ciglana – Zeleno polje, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu XLI*, Zagreb, 2008, 385. – 415.
11. DŽINO, D., DOMIĆ KUNIĆ A. - Pannonians: Identity- perceptions from the Late Iron Age to Latter Antiquity, *The Archaeology of Roman Southern Pannonia*, BAR International Series 2393, Oxford, 2012., 93-98.
12. GHENGHEA, A. - The Ethnic Construction of Early Iron Age Burials in Transylvania. Scythians, Agathyrsi or Thracians?, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to*

- Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, 2014, Oxford & Philadelphia, 76-88.
13. GORENC, M. – Kaptol kod slavonske Požege, *Arheološki pregled* 13, Zagreb, 1971, 48. – 53.
 14. HRŠAK, T., LELEKOVIĆ, T., DIZDAR, M. – Rezultati istraživanja nalazišta Batina – Sredno 2016. godine, *Godišnjak Instituta za arheologiju XIII*, Zagreb, 2017, 40. – 45.
 15. JANKOVIĆ, M.- Negotiating Identities at the Edge of the Roman Empire, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, 2014, Oxford & Philadelphia, 89-96.
 16. JURIĆ, Z., VRANEŠEVIĆ, D. – Zaštita kulturne baštine u putnim izvješćima Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske vol. 35*, Zagreb, 2011, 23. – 39.
 17. KURELAC, M. – Ivan Kukuljević Sakcinski – život i djelo, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, Varaždin, 1994, 101. – 116.
 18. KUZMANOVIĆ, Z. – Problem kulturnog identiteta u savremenoj arheološkoj praksi, *Etnoantropološki problemi* no. 6, Beograd, 2011, 595. – 606.
 19. MAJNARIĆ – PANDŽIĆ, N. – Keltsko – latenski kulturni horizont u Slavoniji i Srijemu, *magistarska radnja*, Zagreb, 1962.
 20. MAJNARIĆ – PANDŽIĆ, N. – Brončano i željezno doba obrađivano u časopisu *Opuscula Archaeologica*, *Opusc. archaeol.* 30, Zagreb, 2006, 123. – 142.
 21. MIHAJLOVIĆ, V.D.- Tracing Ethnicity Backwards: the Case of the 'Central Balkan Tribes', *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, 2014, Oxford & Philadelphia, 97-107.
 22. MINICHREITER, K. – Arheološko blago Baranje, *Analiza Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku knjiga 5*, 1986/1987, Osijek, 43. – 142.
 23. POPA, C.N., STODDART, S.- Fingerprinting the European Iron Age. Historical, Cultural and Intellectual Perspectives on Identity and Ethnicity, *Fingerprinting the Iron*

Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate, 2014, Oxford & Philadelphia, 323-331.

24. POTREBICA, H. – Istraživanje nekropole pod tumulima iz starijeg željeznog doba na nalazištu Gradci kod sela Kaptol (sezona 2001.), *Opvsc. archaeol.* 26, Zagreb, 2002. 331. – 339.
25. POTREBICA, H., DIZDAR, M. – Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, *Prilog Instituta za arheologiju u Zagrebu* 19, Zagreb, 2002. 79. – 100.
26. POTREBICA, H. – Požeška kotlina i Donja Dolina u komunikacijskoj mreži starijeg željeznog doba, *Opvsc. archaeol.* 27, Zagreb, 2003, 217. – 242.
27. POTREBICA, H. – Požeška kotlina – europsko kulturno središte (arheološka perspektiva), *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 2012. 187. – 208.
28. POTREBICA, H. - *Kneževi željeznog doba*, Zagreb, 2013.
29. POTREBICA, H., PAVLIČIĆ, M.- *Zlatna dolina na pragu Europe*, Gradski muzej Požega, 2013 (katalog izložbe), Požega, 1-36.
30. POTREBICA, H., DIZDAR, M – Changing Identities of the Iron Age Communities of Southern Pannonia, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, 2014, Oxford & Philadelphia, 123. – 141.
31. RĄCZKOWSKI, W. – The „German School of Archaeology“ in its Central European Context: Some Thoughts, *A History of Central European Archaeology: Theory, Methods and Politics*, Budimpešta, 2011, 197. – 215.
32. SOKAČ – ŠTIMAC, D. – Prilog arheološkoj topografiji Požeške kotline u svjetlu iskopavanja 1980. godine, *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*, Vukovar, 1984, 129. – 141.
33. STODDART, S., POPA, C. N., - Introduction: the Challenge of the Iron Age Identity, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, Oxford & Philadelphia, 2014, 3. – 7.

34. ŠIMIĆ, J., FILIPOVIĆ, S. – „Kelti i Rimljani na području Osijeka“, Osijek, 1997.
35. ŠOŠIĆ KLINDŽIĆ, R. – „Uvod u teorijsku arheologiju - stvaraoči i pravci u 20. stoljeću, Zagreb, 2015.
36. ŠOŠTARIĆ, R., POTREBICA, H., HRŠAK, J., ESSERT, S. – Archeobotanical components of grave goods in prehistoric tumuli 6 and 7 at the archaeological site of Kaptol – Gradci, near Požega (Croatia), *Acta Bot. Croat.* 76, Zagreb, 2017, 183. – 190.
37. TASIĆ, N.- Historical picture of development od Early Iron Age in the Serbian Danube Basin, *BALCANICA- Annual of the Institute for Balkan Studies*, Beograd, 2005, 7-21.
38. TODOROVIĆ, J. – „Skordisci“, 1974, Beograd
39. TOMIČIĆ, Ž., DIZDAR, M. – Groblje latenske kulture s Velikog polja u Zvonimirovu - Rezultati istraživanja 1993 – 1995., *Prilog za arheologiju instituta u Zagrebu Vol.* 22, Zagreb, 2005, 59. – 125.
40. VEJVODA, V., MIRNIK, I. – Rekognosciranja u Požeškoj kotlini godine 1972, *Arheološki pregled* 14, Zagreb, 1972, 155. – 157.
41. VEJVODA, V., MIRNIK, I. – Istraživanja prethistorijskih tumula u Kaptolu kraj slavonske Požege, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu Vol.* 5, Zagreb, 1972, 183. – 210.
42. VINSKI Z., VINSKI GASPARINI, K. – O utjecajima istočno – alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko – srijemsko Podunavlje, *Arheološki radovi i rasprave II*, Zagreb, 1962.
43. WELLS, P.- Material culture and identity. The Problem of Identifying Celts, Germans and Romans in Late Iron Age Europe, *Fingerprinting the Iron Age – Approaches to Identity in the European Iron Age. Integrating South – Eastern Europe into Debate*, Oxford & Philadelphia, 2014, 306-322.